

Vándormozgalom Nagylétán a 20. század első harmadában a házasságkötések tükrében

Bevezetés

Dolgozatomban a trianoni államhatárnak a Bihar vármegyei Nagyléta község családi kapcsolataira gyakorolt hatását szeretném bemutatni a 20. század első harmadára vonatkozóan. Választásom azért esett Nagylétára, mert ez a település 1920 után közvetlenül a magyar–román államhatár mellé került. A kiváló forrásadottságok mellett, a vállalkozás újszerűsége is a téma kutatására sarkalt, hiszen a határmenti falvak helyzetének vizsgálata ma nem áll a két világháború közötti időszakot vizsgáló történészek érdeklődésének középpontjában.

A történeti irodalom szerint az 1920 utáni határokkal átrendeződött az ország természeti, gazdasági, településhálózati és etnikai térszerkezete. A trianoni békeszerződés következtében a történelmileg kialakult közigazgatási területi struktúra és igazgatási központrendszer is feldarabolódott. Az államhatárok változása különösen súlyosan érintette az új országhatár menti megyéket, amelyek mentén töredék megyék, megyecsonkok és megcsonkított településhatárok jöttek létre.¹ Az új államhatár kialakításánál nem vették figyelembe az etnikai és nyelvi határokat, családokat választott szét egymástól, vonzáskörzeteket vágott el központjaiktól. A trianoni határok hozzá járultak a szomszédossági kapcsolatok megromlásához, a magyar–magyar rokoni és egyéb kapcsolatok ellehetetlenüléséhez.² Az új határok tehát gazdasági, kulturális, emberi kapcsolatokra nem voltak tekintettel, és magát a határforgalmat is megnehezítették. Ennek megfelelően a két világháború között a térségben egyre inkább az államhatárok elválasztó szerepe érvényesült.³

A határmentiség kérdésével eddig elsősorban a földrajztudomány foglalkozott. A probléma egyik első kutatója Baranyi Béla volt, aki behatóan foglalkozott a Trianon utáni magyar–román határ mentén fekvő települések gazdasági problémáival.⁴ Baranyi Béla a határ fogalma alatt a politikai államhatárt értette.⁵ A határmentiség fogalmával pedig azokat a

1 Baranyi 2004: 21–22.

2 Uo. 24–25.

3 Uo. 25–27.

4 Baranyi 2004. vö. Baranyi 2007.

5 Baranyi 2004: 13.

településeket jelölte, amelyek életére a történeti, geográfiai, természeti, gazdasági, társadalmi, közlekedési-földrajzi, térszerkezeti stb. szempontok figyelembevétele mellett a közeli államhatárok hatást fejtenek ki.⁶ Ennek alapján Magyarország keleti államhatára mentén 119 helységet sorolt a határsávba.⁷ Egy másik vizsgálat kapcsán Pénzes János és kollégái az országhatártól légvonalban 20 kilométeres sávon belül eső belterülettel rendelkező településeket tekintették határmentinek. A földrajztudományban tehát a határmenti térség szélesebb sávként jelentkezett, azonban vizsgálati témától, illetve szerzőtől függ, hogy milyen kiterjedésű terület szolgál az elemzés alapjául, ugyanis a területi fejlettség adatokkal való megragadása eltérő karakterű eredményeket szolgáltathat.⁸

Történeti kontextusban a határmentiség témája kevésbé kutatott, hiszen a „földrajzosok” elsősorban a jelen és a közelmúlt problémáira koncentráltak. A történeti munkák hiányán kívül az is nehezíti a kutatást, hogy maga a határmenti terület számos szempont alapján meghatározható. Nagyléta például több szempontból is határon feküdt a 20. század első harmadában. Természetföldrajzi szempontból a település mezőgazdasági határa két részre oszlott, annak a belterülettől északra eső felét homoktakaró, míg déli részét lösz borította.⁹ Az ember által megalkotott tájak szemszögéből az Érmellék és a Nagy-Sárrét között terült el a község. Az 1920 utáni gazdasági helyzetet tekintve szokássá vált a politikai határ mellé került településeket vonzáskörzetekbe sorolni. A magyar–román határ mentén fekvő települések esetében két meghatározó vonzásközpont említhető, Debrecen és Nagyvárad. Nagyléta a két várostól körülbelül egyenlő távolságra feküdt, de a vasútvonalak iránya, a közigazgatási hatóságok (járásbíróság) inkább Debrecen vonzáskörzetéhez kapcsolták a települést.¹⁰ A vonzásközpontok kapcsán az államhatár fogalma összekapcsolódott az elmaradottsággal, perifériakussággal. A határok közelében a gazdasági interakciók mértéke jellemzően csökkent, a hálózatok megritkulnak, a különböző tényezők áramlása mérséklődött.¹¹ Különösen igaz ez a magyar-román határvidék túlnyomó részére, mivel az jelentős mértékben periférikus/elmaradott területeket foglalt magába a határ mindkét oldalán.¹² A határzóna számos kistérsége tehát elvesztette központját, piachelyét, vasúti összeköttetéseit, periférikus

6 Baranyi 1999: 18–19.

7 Baranyi 2007: 77.

8 Pénzes 2018: 230–231.

9 Martonné Erdős 2008: 55.

10 NM EAD SGy KTL 1925: St-563.

11 Pénzes 2018: 227–228.

12 Baranyi 2004: 31.

fekvésű, hátrányos helyzetű településsé vált.¹³ A kialakuló periférikus helyzet az egyébként is kedvezőtlen társadalmi-gazdasági viszonyok hatását erősítette fel és mélyítette el.¹⁴ Arra vonatkozóan, hogy a családi kapcsolatok szempontjából milyen településeket lehet határmentinek tekinteni a magyar-román politikai határon még nem születtek kísérletek, ezért dolgozatomban egyik célja ezt a kérdést körbejárni.

Az 1920-ban kialakult államhatár nagyfokú vándormozgalmat indított el a Magyarországtól elcsatolt területekről, ami elsősorban az országba való bevándorlásként jelentkezett.¹⁵ A „Nagy Háború” utáni menekültkérdéssel már sokan és sokféle módon foglalkoztak a magyar történetírás részéről. Az ország akkori népességének 5%-át kitevő bevándorolt csoportnak a beilleszkedése a trianoni magyar társadalomba hosszan tartó és sok feszültséggel járó folyamat volt.¹⁶ Ennek a tömegnek a megjelenése országos és helyi szinten is problémákat okozhatott, amelynek főként mikrohatásai még ma is alig ismertek.¹⁷ A világháborút követő vándormozgalmak kapcsán több esetben vizsgálat tárgyát képezte az Erdélyből érkező tisztviselők helyzete is, szorosan összekapcsolódva a vagonlakók jelenségével, amelyet 1924-ben sikerült felszámolni, miután megszűnt a menekültek további utánpótlása.¹⁸ Azonban az 1920 áprilisában létrehozott Országos Menekültügyi Hivatal 1924-ben közzé tett adataival szemben (350 ezer fő)¹⁹ jóval magasabbra tehető az elcsatolt területekről Magyarországra érkezők száma. Itt ugyanis nem jelentek meg azok, akik az első világháború kitörésétől az Országos Menekültügyi Hivatal felállításáig érkeztek az országba, valamint azok sem, akik illegálisan szöktek át a határon (legnagyobb számban 1919-ben és 1920-ban települtek át Magyarországra).²⁰

Az anyakönyvek elsősorban folyamatok megvilágításra alkalmasak,²¹ felhasználásukkal információkat nyerhetünk a vándorlásra vonatkozóan is.²² Az anyakönyvek sok apró adatot tartalmaznak, de a kinyerhető információk csak a vándorlási mozgás töredékét képviselik. A nominális elemzés és a családrekonstrukció révén azonban további adatokat

13 Beluszky 2018: 110.

14 Péntes 2018: 228.

15 Koloh 2018: 43.

16 Gyáni 2004: 2006.

17 Szűts 2010: 114.

18 Gyáni 2004: 206.

19 Petrichevich-Horváth 1924: 37.

20 Szűts 2010: 114-115.

21 Szabó 1980: 68.

22 Az emberek térben való mozgása, a bevándorlás és az elvándorlás nemcsak társadalomtörténeti kérdés, hanem a történeti demográfia lényegi problematikája is, hiszen szerepet játszik egy-egy térben körül határolt populáció nagyságának változásában. Benda 2008: 199-200.

nyerhetünk, elsősorban a be- és kivándorlás tényéről, esetleg feltételezhető idejéről.²³ A házassági anyakönyvi kivonatok vizsgálatán keresztül dolgozatomban annak a kérdésnek a vizsgálatára is szeretnék kitérni, hogy az 1920-as határváltozás hogyan hatott Nagyléta községben a 20. század első harmadában kibontakozó vándormozgalomra. A faluba való bevándorlásnak milyen motivációi lehettek.

Vizsgálati módszerek

A házassági kapcsolatok elemzése előtt szólnom kell néhány szót a vizsgálat során felmerülő módszertani problémákról. Nagyléta házassági kapcsolatainak vizsgálatához forrásként elsősorban az 1899 és 1929²⁴ között keletkezett házassági anyakönyvi kivonatok²⁵ használtam. Módszertani megfontolásokból vizsgálatom tárgyának két időmetszetet kellett kiválasztanom. Több érv is az első világháború alatt és az 1910-es években keletkezett házassági anyakönyveknek az elemzésből való kihagyása mellett szólt. A házassági anyakönyvek ugyanis feltüntették a vőlegény és a menyasszony lakhelyét, azonban az anyakönyveket lapozva felfigyeltem arra a jelenségre, hogy a századfordulón és az 1920-as években több olyan eset is előfordult, melyben az egyik vagy akár mindkét fél lakhelyként azonos, de születési helyként más település került bejegyzésre. Az ilyen típusú bejegyzések 1895 és 1906 között, valamint 1922-től voltak jelen az elemzett község házassági anyakönyveiben. Ennek a jelenségnek az exogám házassági kapcsolatok vizsgálata során van jelentősége, ugyanis más eredményt kapunk, ha csak azokat az eseteket számítjuk exogám kapcsolatnak, amelyekben a házasulandó felek más településen laktak, és megint mást, ha azokat is hozzá vesszük, akik ugyan házastársukkal azonos településen éltek, de nem ott születtek. A két módszer közül az utóbbi mellett döntöttem, mert az első megítélésem szerint torz eredményeket adott volna, és elfedte volna a vizsgálat tárgyát képező községek házassági kapcsolatainak nagy részét az 1920-as határváltozásokat követően határon túlivá vált településekkel. A házassági anyakönyvi kivonatok szerint inkább a férfiak rendelkeztek más

²³ Uo. 204.

²⁴ FS NHAK 1899–1929.

²⁵ Az anyakönyvek eredetileg a házasságkötések, keresztelések és a temetések nyilvántartására elrendelt egyházi dokumentumok voltak. Mind a katolikus, mind a protestáns egyház a 18. század első évtizedeitől kezdte vezetni. 1895-ben bevezették az állami anyakönyvvezetést, ettől kezdve az anyakönyvek a leghitelesebb állami okmányok közé tartoztak. Az egyházi anyakönyvvezetés azonban továbbra is megmaradt. Varga 1996: 51.

lakhellyel. Az idegenből jött vőlegények pedig leggyakrabban elvitték a fiatalasszonyt, tehát az inkább az elvándorlást mutatja.²⁶ Az általam használt módszernek köszönhetően 1907 és 1921 között egy hiátus keletkezett, amelyben nem lehet a helyi környezetben a házassági kapcsolatokat vizsgálni, hiszen a két időpont között a házassági anyakönyvi kivonatok nem rögzítették a házasulandó felek születési helyét. A születési helyek rögzítési gyakorlatának megszüntetése valószínűleg azzal állt összefüggésben, hogy 1907-től 1921-ig jóval egyszerűbbé vált a házassági anyakönyvek felvételének módja, ami egyben kevesebb adminisztrációs feladatot jelentett. Következésképp az általam elemzett időintervallum is két szakaszra bomlott: az egyik periódust az 1899 és 1906, a másikat az 1922 és 1929 közötti időszak jelentette. A vizsgálatot azért kezdtem 1899-cel, mert 1929-ig csak nyolc olyan év állt rendelkezésemre, amely elemzésre alkalmas, így 1906-tól szintén nyolc évet kellett visszaszámolnom, hogy azonos hosszúságú periódust kapjak. Az 1899 és 1906, valamint az 1922 és 1929 közötti időszakok elemzése abból a szempontból mindenképpen előnyös, hogy a demográfiai folyamatokat illetően viszonylag „nyugodt” korszakként értékelhetők, nem zavarva meg a házassági kapcsolatok további alakulását.

Egy másik érv is amellett szól, hogy az 1910 és 1920 között keletkezett házassági anyakönyvi kivonatok ne vonjam be az elemzésbe, ez pedig az első világháború. A Nagy Háború időszaka ugyanis – ahogyan valószínűleg az egész országban – a vizsgált térségben demográfiai depressziót okozott, ami természetesen a házasságkötések számára is hatással volt. A házasságkötések számának visszaesése mögött egyrészt a férfiak nagy számú – fronton való – elhalálása, másrészt a házassági kedv csökkenése állhatott, melyben a kilátástalanság, vagyis a rosszabbodó gazdasági helyzet játszhatott szerepet.²⁷ Az első világháború házasságkötésekre gyakorolt hatása elsősorban az 1915–1917-es évekre nyomta rá a bélyegét, 1918-ban már az 1914 előtti időszakhoz hasonlóan alakult a házasságkötések száma, 1919-ben pedig a vizsgált községek megszokott házasságkötési arányánál 2-3-szor magasabb szám jellemző. Ebben az évben tehát az átlagtól jóval többen házasodtak, ami kiegyenlíti az 1915 és 1917 közötti alacsonyabb termékenységgű időszakot. 1919 kimagasló értéke egyértelműen összefüggést mutat a katonák hazatérével. Ekkor került sor egyrészt a korábbi években elmaradt házasságok megkötésére, illetve számolni kell a megözvegyültek újra házasodásával is.²⁸ Ezek alapján azt mondhatjuk, hogy az első világháború okozta zavarok önmagukban nem

²⁶ Benda 2008: 200–201.

²⁷ Koloh 2018: 14.

²⁸ Uo. 15.

is jelentenek nagy problémát az elemzéssel kapcsolatban, viszont a házasságok számát illetően a századforduló időszaka nem mutat ilyen aránytalanságot, így mindenképpen jobbnak tűnt, ha az 1900-as évtized mellett maradok.

A módszertannal kapcsolatban szót kell ejteni arról is, hogy miért volt szükség a házassági kapcsolatok vizsgálata során a Nagylétával szomszédos települések házassági anyakönyveinek elemzésére is. Nagyléta társadalmával kapcsolatban az eddigi kutatásaim²⁹ során a község lakosságát belülről, önmagából szerettem volna megérteni és a falut egy sajátos mikrovilágként ábrázolni. A házassági kapcsolatok vizsgálata során azonban érzékelhetővé vált, hogy ennek az élő mikroközösségnek természetesen külső kapcsolatai is voltak, hiszen a nagylétaiak a házassági kapcsolatok révén más települések lakosaival is rokonságba kerülhettek. Ennek hatására Nagyléta elemzéséből kilépve bekerült a vizsgálatba Bagamér, Kokad, Pocsaj, Újléta és Vértes házassági kapcsolatainak tárgyalása is.³⁰ A vizsgálat középpontjában azonban Nagyléta társadalma maradt.

Egy másik ok is indokolta azonban azt, hogy ezek a falvak az elemzés tárgyát képezzék. Ez az ok pedig a korszak házasodási szokásaiban keresendő. A 20. század első harmadában az agrártársadalom körében még megvolt az a szokás, mely szerint a házasságot a mennyasszony lakóhelyén kötötték, de a fiatal pár a vőlegény lakhelyén alapított új háztartást és családot. Ennek megfelelően a nagylétai házassági anyakönyvi kivonatokban azt láthatjuk, hogy azokban az esetekben, amelyekben egy nagylétai és egy másik településről származó személy lépett frigyre, nagy arányban a vőlegény származott másik helységről. A nagylétai anyakönyvekből tehát azt tudhatjuk meg, hogy a helybeli mennyasszonyok valószínűleg melyik településre költöztek az esküvő után. Ez azonban a kapcsolatoknak csak az egyik irányát jelzi. Azt, hogy Nagylétára milyen településekről érkeztek a mennyasszonyok, a környező községek házassági anyakönyveiből tudhatjuk meg.³¹ Ennek köszönhetően képet alkothattam arról is, hogyan reagáltak a környező községek az 1920 után bekövetkezett új helyzetre. Az öt szomszédos község közül három ugyanis Nagylétához hasonlóan közvetlenül határmenti településnek számított 1920 után. Ezáltal lehetőségem volt arra is, hogy megvizsgáljam a környező

29 Buzgó 2017: 136–162.

30 Nagylétával északkeleti irányból Álmosd község is szomszédos településnek számít, azonban utóbbi láthatóan kimaradt a házassági kapcsolatok elemzéséből. Ennek oka, hogy Álmosd esetében az 1920-as évek házassági anyakönyvi kivonatai egyelőre nem elérhetők, így kénytelen voltam kihagyni magát a települést is az elemzésből.

31 Ahhoz, hogy az erről alkotott kép teljes legyen minden olyan település házassági anyakönyvét át kellene vizsgálni, ahol akárcsak egy nagylétai vőlegény házasságot kötött. Ez viszont akár több ezer házassági anyakönyv vizsgálatát jelentené, ezért ebben a helyzetben kompromisszumot kellett kötnöm, így csak a Nagylétával szomszédos települések házassági anyakönyvei kerültek be az elemzésbe.

települések házassági kapcsolatait 1920 előtt és után, így a kapott eredményeket összevethettem a Nagylétán tapasztaltakkal, vagyis kontextust teremthettem annak környezetével.

A vizsgálat módszertanával kapcsolatban még meg kell említenem, hogy az 1920 után Romániához került települések esetében a házassági anyakönyveket egyelőre nem tudtam vizsgálni, mivel azok Magyarországról nem elérhetők. Ez a helyzet azért jelent nehézséget, mert így a magyar–román határvidéknek csak az egyik oldala kutatható. A Romániához került településekről (például Bihardíószegegről) biztosan érkeztek Nagylétára feleségek 1920 előtt, mivel azonban az esküvőre feltételezhetően a mennyasszony lakhelyén került sor, ezek az esetek a kutatás jelen állásában homályban maradnak.³²

A vizsgálatból kimaradtak az 1930-as években keletkezett házassági anyakönyvek, ennek egyrészt az az oka, hogy a Family Search nevű adatbázisban az általam vizsgált települések közül Bagamér házassági anyakönyvi kivonatai az 1930-as évekre vonatkozóan teljesen hiányoznak, Pocsaj esetében pedig csak 1933-ig érhetők el, így a két község anyagának hiányában az 1930-as évek házassági kapcsolatainak vizsgálatával csak torz eredményeket kaptam volna.³³ Másrészt az 1930-as évek anyaga azért maradt ki az elemzésből, mert egyelőre nem lehet tudni, hogy az évtizedre jellemző gazdasági nehézségek milyen hatást gyakoroltak a helyi társadalom házassági szokásaira, ugyanis kutatásom jelenlegi periódusában ezt a kérdést még nem vizsgáltam. Mindezek tudatában az elemzés záródátumának az 1929-es évet jelöltem meg.

Határmentiség Nagylétán és környékén a házassági kapcsolatok tükrében

A házassági anyakönyvek mindenekelőtt fényt derítenek a falvak exogám kapcsolataira.³⁴ Ez az állítás Nagyléta és környékének házassági anyakönyvi kivonataira is igaz, hiszen különösebb mélyreható elemzések nélkül is látható, hányan kötöttek házasságot helybeliekkel és hányan

32 A határ másik oldalán fekvő falvak, városok házassági anyakönyveinek vizsgálata azért is volna fontos, mert ezáltal a kérdést ki tudnánk szakítani a nemzetállami keretekből. A nemzetállami keretek között értelmezett történettudománnyal kapcsolatban legutóbb Gyáni Gábor fogalmazott meg kritikát, aki szerint így paradox módon a határon kívül rekedt magyarság története vész el. Gyáni 2018: 119–123.

33 Bagamér és Pocsaj vonatkozó házassági anyakönyveinek összegyűjtése természetesen nem lehetetlen feladat, de az még hosszabb levéltári kutatómunkát igényel.

34 Varga 1996: 53.

más településről származó személyekkel.³⁵ A határmentiség vizsgálata szempontjából számomra az exogám házassági kapcsolatok elemzése az elsődleges feladat. (1. táblázat)

1. táblázat Exogám házasságok aránya Nagylétán és környékén 1899 és 1929 között

Település	1899-1906			1922-1929		
	összes házasság	exogám házasságok	%	összes házasság	exogám házasságok	%
Bagamér	207	131	63,2	244	141	57,8
Kokad	68	45	66,1	84	49	58,3
Nagyléta	430	244	56,7	504	300	59,5
Újléta	103	98	95,1	100	79	79,0
Pocsaj	245	141	57,5	231	135	58,4
Vértés	155	114	73,5	189	142	75,1

Forrás: FS NHAK 1899–1929., saját számítás

Mint ahogyan a táblázatból is látható Nagyléta és környezete esetében az exogám házassági kapcsolatok voltak hangsúlyosabbak a századfordulón és az 1920-as években is. Az, hogy ebben a környezetben nagyobb arányban exogám házasságokat kötöttek, felveti azt a kérdést, milyen mértékben hatottak a trianoni határok a helyi társadalom házassági szokásaira. Nagylétán az exogám házasságok nagy száma pedig azt is mutathatja, hogy a határon kívül rekedt településekkel szoros viszonyban lehetett. Arra vonatkozóan, hogy a családi kapcsolatokba milyen mértékben szóltak bele az új határok, makroszinten még becsléseink sincsenek. Mikroszinten bizonyos feltételek mellett, ezt a kérdést is körbejárhatjuk. Első ránézésre a vizsgálandó falvak a házassági kapcsolatok tekintetében talán nagyon egyveretű képet mutatnak, hiszen mindenhol inkább az exogám kapcsolatok voltak többségben. Emellett minden község esetében alapvetően agrártársadalomról beszélhetünk, hiszen a 20. század első felében készült népszámlálási adatok szerint a kereső lakosság több, mint 70%-a őstermelésből élt.³⁶ Ez az adat már önmagában arra enged következtetni, hogy ezen falvak esetében elsősorban a paraszti társadalom házassági szokásaira vonatkozóan tudunk megállapításokat tenni, és egyben a határmentiség jelenségét is ezen csoport szemszögéből érzékelhetjük. Kérdés azonban, hogy az 1920 után a határ másik oldalára került falvakkal milyen volt a kapcsolatuk Trianon előtt és után. (2. táblázat)

35 Endogám házassági kapcsolatnak azt a házasságot nevezzük, amelyben a két házasulandó fél ugyanarról a településről származik, míg exogám házasság esetén a házastársak egyik tagja más helységben lakik.

36 MSK ÚS 2.; 86. k.

2. táblázat Exogám házassági kapcsolatok a határon túli településekkel 1899–1929

Település	1899-1906		1922-1929	
	összes exogám házasság (db)	az 1920-as határon túli házasságok (%)	összes exogám házasság (db)	az 1920-as határon túli házasságok (%)
Bagamér	131	38,1	141	17,7
Kokad	68	26,6	84	6,1
Nagyléta	244	30,7	300	16,3
Újléta	98	2,0	79	5,0
Pocsaj	141	29,7	135	16,2
Vértes	114	13,1	142	11,2
		átlag 23,4		átlag 12,1

Forrás: FS NHAK 1899–1929., saját számítás

A vizsgált települések házassági kapcsolatai az elszakított településekkel, bár jelentősek voltak (átlag 23,4%), de nem alkottak többséget. Ennek egyik oka a néprajzi szakirodalom azon állításában keresendő, mely szerint a falvak exogám házasságait koncentrikus körökben lehet értelmezni. Minden településnek van ugyanis egy házassági köre, amelyen belül az exogám házasságok létrejönnek. Ezt általában az azonos etnikumhoz tartozó szomszédos községek jelentik.³⁷ Ebben az összefüggésben a szomszédos falvakkal erősebb, majd távolodva jóval gyengébb kapcsolatok rajzolódnak ki. A házassági anyakönyvi kivonatok alapján ez a meghatározás az általam vizsgált falvak esetében is igazolható az 1899 és 1929 közötti időszakra. Az exogám házasságok tükrében úgy tűnik, hogy a szomszédosságnak nagy szerepe volt a 20. század első harmadában a helyi környezetben is. A vizsgált falvak esetében az exogám házassági kapcsolatok alapján azt láthatjuk, hogy az elcsatolt településekkel való enyhe kapcsolattartás a helyi paraszti társadalom házassági szokásaiból következett. Erre a társadalmi csoportra jellemző volt ugyanis, hogy földrajzi szempontból közel keresett magának párt, így a messzebb eső települések eleve kiestek a lehetőségek közül, akár határon túliak, akár államhatáron belüliek voltak. Ennek következtében például Nagyléta esetében a házassági körök kirajzolásával jól látható, ahogyan az 1920-as határoktól haladunk az ország belseje felé a házassági kapcsolatok egyre gyengébbek az elszakított területekkel. Erre jó példa Vértes és Újléta esete, ezek a falvak 1920 után nem váltak közvetlenül határmenti helységgé, ennek

³⁷ Órsi 1980: 80–83.

megfelelően már a századfordulón sem alakítottak ki jelentős számú házassági kapcsolatot a később elcsatolt településekkel. A családi kapcsolatok alakulását tehát úgy tűnik, nagymértékben befolyásolta az a tényező, hogy az adott település az új határtól mekkora távolságra feküdt. Azonban azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az adott község hány olyan településsel volt közvetlenül szomszédsági viszonyban, amely 1920 után a magyar-román határon túlra került. Bagamér esetében például három olyan község került a határ túlsó oldalára, amely közvetlenül szomszédos volt vele (Érsemjén, Érkeserű és Érselénd), ám Nagyléta esetében a trianoni béke csak az egyik szomszédját, Bihardiószeget szakította el Magyarországtól. Valószínűleg ezért nem tapasztalunk nagyobb intenzitást a házassági kapcsolatok terén Nagyléta és az elcsatolt községek között.

A házassági kör kirajzolása által Nagyléta esetében azt láthattuk, hogy viszonylag sok településsel volt a falu társadalmának házassági kapcsolata. Az első számú melléklet táblázatából látható, hogy a nagylétaiaknak az 1899 és 1906 közötti időszakban 71, míg 1922 és 1929 között 76 különböző helységgel alakult ki házassági kapcsolata. A táblázatból azonban az is kitűnik, hogy a különböző települések között nem egyformán oszlott el a házasságkötések aránya. Nagyléta esetében azt tapasztalhatjuk, hogy a századforduló idején és az 1920-as években a helyi társadalom számára létezett egy szűkebb környezet, amellyel intenzíven alakította ki exogám házassági kapcsolatait. Ezt a „magterületet” alapvetően a szomszédos, földrajzilag közel fekvő falvak (Vértes, Pocsaj, Bihardiószeg, Bagamér, Álmosd, Kokad, Monostorpályi) jelentették, míg a távolabb eső településekkel általában csak egy-két házasság kötött. Utóbbi esetben nem nevezhető a helyi társadalom viszonya szorosnak a távolabb fekvő településekkel. Az 1920 után a magyar-román államhatáron túlra került helységek döntő többsége is azon települések közé tartoztak, amelyekkel a vizsgált periódusokban csak alkalmanként kötött házasság a nagylétaiak körében.

Az, hogy a nagylétaiak inkább a szomszédos községekkel álltak házassági kapcsolatban, a helyi társadalom kapcsolatrendszeréből következhetett. A házasságokkal a személyes interakcióknak köszönhetően nemcsak egy-egy községen belül, hanem a falvak között is szerves kapcsolatrendszer fejlődött ki. Ezzel együtt a házasság nemcsak két ember, hanem két család vagy még szélesebben két rokonsági csoport között teremtett kapcsolatot.³⁸ A rokonlátogatások, a másik falu határában lévő földörökségek megművelése okán a falvak népe

38 Benda 2008: 274.

rendszeresen találkozhatott egymással, jól ismerhették egymást, így könnyen szövődtek házassági kapcsolatok.³⁹

Arra vonatkozóan, hogy milyen szerepet játszhattak a házassági kapcsolatok alakulásában a személyes interakciók és a szervesen kialakult kapcsolatrendszer talán a legjobb példa a Nagylétától északra fekvő Újléta esete. Újléta viszonylag új településnek számított a 20. század első harmadában, hiszen az csak az 1860-as években alakult önálló községgé.⁴⁰ (Azt, hogy Újléta viszonylag új település az is jelzi, hogy a község sakktábla-szerű utcahálózattal rendelkezett, vagyis tervezett helysége utal.⁴¹) Újlétára a 19. század második felében Balmazújvárosból érkeztek telepesek,⁴² tehát az újonnan létrejött községbe egyúttal a helybeli környezettől eltérő lakosság költözött. Az újlétai házassági anyakönyvi kivonatok vizsgálata során azt tapasztaltam, hogy a helyi lakosság a századfordulón még előszeretettel házasodott balmazújvárosi lakosokkal, emellett azonban, ami meglepőbb, hogy házasság révén erős rokoni kapcsolatokat tartottak fent tiszaháti falvakkal is (Tiszaeszlár, Tiszadada, Tiszadob, Tiszakenéz). Az ilyen típusú házassági kapcsolatkora az a jellemző, hogy általában a férj a Tiszahát vidékéről származott, azonban a házasság idején már Újlétán élt, vagyis bevándorolt, míg a feleség helyben született és lakott. (Valaminek tehát vonzónak kellett lennie Újlétában, amely azt okozta, hogy a Tiszahát térségéből a házassági anyakönyvek alapján folyamatos a bevándorlás ebbe a községbe. Lehetséges, hogy a közelben fekvő nagybirtok nyújtott munkát a betelepülőknél és ez jobb életkörülményeket biztosított számukra, mint az a környezet, ahonnan érkeztek.) A folyamatos bevándorlás talán annak köszönhető, hogy Újléta lakosságának a kapcsolatrendszere a kirajzási területtel még évtizedekkel később is szoros maradt, ennek köszönhetően nem is nagyon alakított ki házassági kapcsolatokat a környező településekkel a századfordulón, egyúttal az anyakönyvek alapján úgy tűnik, hogy a balmazújvárosi és tiszaháti viszonyok éltek tovább. Újléta esetében tehát azt láthatjuk, hogy nemhogy az 1920 után határon túlra vált településekkel, hanem még a közvetlen környezetével sem volt szilárdan kiépült rokonsági kapcsolata. Ha Újléta esetében ennyire meghatározók

39 Varga 1996: 53.

40 Újléta Nagyléta külterületéből, északi mezőgazdasági határrészből vált ki. Újléta közigazgatási határa folyamatosan gyarapodott a 20. század első évtizedeiben Nagyléta határából, hogy ez miért alakult így arra több válasz is lehetséges. Az egyik ok lehet, hogy a nagylétaiak ezt a határrészt nem művelték olyan intenzíven, mint a „feketeföldi dűlőket”, ráadásul ezen a homoktalajon feküdt a helyi nagybirtok is, amelyhez eddigi ismereteink szerint a nagylétai lakosoknak nem fűződött jó viszonya. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy az 1920-as földreform során a nagylétai nagybirtokból kiosztott földparcellákat az újlétai lakosok kapták meg, mert a nagylétaiak nem tartottak rá igényt.

41 HA Mapire Habsburg Birodalom kataszteri térképek (19. század)

42 Páll 1993: 156.

voltak a személyes kapcsolatok, akkor Nagyléta és a többi szomszédos falu esetében is az lehetett, amelyek viszont már több száz éves kapcsolatrendszerrel rendelkeztek a környékbeli településekkel.

A házassági anyakönyvi kivonatok feldolgozásából kapott eredmények alapján képet alkothatunk arról, hogy a családi kapcsolatok milyen mértékben zilálódtak szét 1920 után. Az az elmélet, miszerint a családi kapcsolatok Trianon után szétszakadtak véleményem szerint Nagyléta esetében és környezetében talán kevésbé jelenthetett problémát. *Ezen a határszakaszon a házassági kapcsolatok (és benne a családi kapcsolatok) 1920 utáni alakulását nem úgy kell elképzelnünk, hogy az Magyarország megmaradt határmenti területe és Erdély belseje között erősen jelen lett volna. Trianon hatásai ebben a kérdésben jóval szűkebb térben érvényesültek. A házassági kapcsolatokra ugyanis az általam vizsgált községekben az volt jellemző, hogy az 1920-as államhatártól távolodva már a századforduló környékén is csak a közvetlenül a későbbi határ mellett fekvő falvakban (Bagamér, Kokad, Nagyléta, Pocsaj) volt valamelyest szorosabb a kapcsolat az elcsatolt településekkel, vagyis például a nem közvetlenül a határ mellett fekvő Vértesen és Újlétán már kevésbé.* Vizsgálatom olyan határszakaszra terjedt ki, amely településhálózatát tekintve falvak láncolatából áll, lehetséges, hogy egy más foglalkozási összetételű társadalomban, más határmenti szakaszon ettől eltérően alakultak a házassági kapcsolatok Trianon után, így a családi kapcsolatok alapján a határmentiség is mást jelent. Ennek tudatában a határmentiségről a házassági kapcsolatok alapján általam kialakított kép a magyarázatoknak csak az egyik lehetséges változata.

A vándormozgalom és a párválasztás motivációi Nagylétán

A nagylétai házassági anyakönyvi kivonatok vizsgálata során arra lettem figyelmes, hogy a századfordulóhoz képest és az 1920-as években egyre több olyan házasság kötött, amelyben az egyik fél a faluba „bevándorolt”. Ezáltal az anyakönyvek alapján arra lehet következtetni, hogy a 20. század első harmadában a vándormozgalom terén is változás állt be Nagylétán. A következőkben azt próbálom feltárni, hogy ebben a községben milyen motivációk húzódhattak meg egy-egy házasságkötés mögött és az milyen hatással lehetett a vándormozgalom alakulására.

A falusi társadalmakban az ismerkedés, a párválasztás és a házasságkötés pontosan szabályozott rítusrend szerint történt.⁴³ A társadalomtörténeti, a szociológiai és a néprajzi szakirodalom egyaránt egyet ért abban, hogy a házasság révén megvalósuló kapcsolat alapvető a társadalom szerveződésében. Andorka Rudolf szerint a gazdasági-szellemi elit, a birtokos parasztság, a kisiparos-kiskereskedő rétegek még a két világháború közötti időszakban is meglehetősen zárt csoportokat alkottak a társadalmon belül.⁴⁴ A paraszti társadalommal kapcsolatban általános kép, hogy a házasság egyrészt gazdasági aktusnak számított, amelyre számos példát találhatunk az agrártársadalom történetéből. A következő idézetek Molnár Mária által 1960-as évek elején Borsodgeszten felvett néprajzi gyűjtéséből származnak. „Az élet rangadó alapja volt a földkérdés, vagyonosabbak nem vettek el szegényt, kikerülték a szegény lányt a módosabbak. Mindenki ahhoz akart menni, akinek volt földje, azt mondták: a többhöz több kell.”⁴⁵ „Akinek volt földje, nem vett volna el szellérlányt, még ha gyöngyvirág lett volna is, csak azt nézte, mi lesz a vagyona utána.”⁴⁶ A szövegrészletekkel kapcsolatban Csíki Tamás vetette fel, hogy ez a fajta elgondolás származhatott az adatközlő szociális sztereotípiáiból, előítéleteiből, a státusokban gondolkodás folytonosságából, de ennek a képnek a kialakulásához hozzájárulhatott a szociológiai rétegmodellek szilárd elképzeléseivel a faluba érkező kutató interjúkészítési módszere is.⁴⁷ A „földházasságokhoz” szokott párosulni az a felfogás, mely szerint a párválasztás terén általában a szülők akarata érvényesült. Az idézetek alapján megállapítható, hogy az adatközlők számára elfogadott és természetes volt, hogy ahhoz kell férjhez menniük, akit a szüleik kiválasztottak.⁴⁸ Általában a házaspárok homogén párválasztási törekvéseit hangsúlyozzák. Akár azért, mert a szülők tudatos döntése készíti elő a fiatalok együttélését, akár mert a spontán (szerelmi) vonzódásban is a kulturális, társadalmi egyformaság ereje hat.⁴⁹ Benda Gyula Keszthellyel kapcsolatos vizsgálódásai során mutatott rá arra, hogy a házaspárok nem feltétlenül származtak azonos státusból és kulturális környezetből.⁵⁰

A földházasságok és a szülői kontroll Nagylétán és környékén is előfordulhatott, hiszen a két vizsgált periódusban leginkább olyan házasságkötésekkel találkozhatunk, amelyekben

43 Csíki 2018: 64.

44 Andorka 1975: 13–15.

45 Molnár 1965: 398.

46 Uo.

47 Csíki 2018: 70–72.

48 Uo.

49 Benda 2008: 274.

50 Uo.

azonos birtoknagysággal rendelkező felek keltek egybe, például kisbirtokos kisbirtokossal, napszámos férfi napszámos családból származó nővel. Azonban ezzel a tendenciával ellentétes esetek is fellelhetők, például a földművelési napszámosként bejegyzett Nagy Dániel 1899 januárjában vette feleségül a kisbirtokos családból származó Papp Rozáliát.⁵¹ A paraszti társadalomban, és általában Nagylétán is az egyenlő öröklés⁵² elve érvényesült,⁵³ ezáltal a lánygyermek is azonos részt kapott a birtokból, ami azt jelenti, hogy a birtok aprózódott, azonban úgy tűnik, hogy a házasságkötés szempontjából ez kevésbé lehetett szempont. A párválasztásban tehát nagylétai viszonylatban sem lehetett kizárólagos szerepe annak, hogy az adott személy mekkora kiterjedésű földbirtokkal rendelkezett. A házasságkötésben betöltött szülői szerepkörre vonatkozóan is levonhatunk bizonyos következtetéseket a nagylétai házassági anyakönyvek alapján. Az 1899 és 1906, valamint az 1922 és 1929 között keletkezett házassági anyakönyvekben több olyan bejegyzés is szerepel, amely szerint a házasulandó felek egyik vagy akár mindkét szülője „néhai” jelzővel volt ellátva, vagyis a házasságkötés napján már nem élt, ebből következően kérdéses, hogy a házastárs kijelölésében mennyire lehetett szerepe. Természetesen a család többi tagja befolyásolhatta a házasságkötést, de a szülők halálával az lehetett akár egyéni döntés is.

A vagyoni megfontolásokon túl vagy azok mellett egy-egy házasságkötés esetében a személyes interakciók is szerepet játszottak. Hiszen a kapcsolatok kialakulásában eleve meghatározó lehetett, hogy az adott személy vagy család milyen ismeretségi körrel rendelkezett. Az egyén általában a saját lakóhelyén, az iskolai tanulmányai, valamint munkavégzés során alakíthatott ki személyes kapcsolatokat.⁵⁴ Ha a szülők befolyásolták is a párválasztást, választásuk valószínűleg olyan személyre esett, akit valamilyen szinten ismertek. Lehetséges, hogy azért kötött sok azonos státusú között házasság, mert olyan személyes kapcsolati körrel rendelkeztek, amelybe az a személy beletartozott. Nagylétán és a szomszédos falvakban a legszélesebb társadalmi csoportot kitevő agrártársadalom esetében a tanulmányok által való ismerkedésnek kevésbé lehetett jelentősége, mivel a helyi lakosság nagy része csak népiskolai oktatásban részesült, amely eleve a lakóhelyen, valamely felekezeti iskolában történt. A 20. század első harmadában a paraszti társadalom általában csak alapfokú oktatásban részesült. (Ez alól kivételt képezhettek a helyi iparosok, kereskedők és értelmiségiek.)

51 FS NHAK 1899.01.26.

52 „1928-ban nősültem meg, faluból vittem ki szegény dolgos lányt a tanyára. Azután kettéoszlott a föld: felét én, felét idősebb bátyám munkálta. Külön tanyát is építettem magunknak, az öreg háztól kb 30 méterre. A testvérek illetőségét kifizettük és feleségemmel állati módon gürcöltünk.” DMNA 1842/80

53 Tárkány Szűcs 1981: 721–725.

54 Örsi 1980: 80.

Nagylétán több olyan eset is előfordult, amelyben a település azonos utcájában lakó személyek kötöttek házasságot egymással. (Az 1899 és 1906 közötti periódusban a házassági anyakönyvi kivonatokban, ha az illető azon a településen kötött házasságot, amelyben lakott, akkor az utcát és a házszámot is feltüntették, viszont az 1922 és 1929 közötti időszakban már csak magát a helységet jelölték, így a lakóhely szerinti kapcsolatokat az utóbbi időtartamban már kevésbé lehet vizsgálni.) Például az 1899 februárjában házasságot kötött Szima Gábor és Sandra Virág mindketten Nagylétán, a Batthyány utcában laktak, előbbi a 273., utóbbi a 264. szám alatt.⁵⁵

A párválasztásban játszott szülői kontroll és a személyes interakciók lehetőségeinek vizsgálata során nem kerültünk közelebb annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogy milyen változások mentek végbe a vándormozgalom kapcsán a 20. század első harmadában Nagylétán. Ennek oka, hogy a házassági anyakönyvi kivonatok adatai közül olyan változókat vizsgáltam, amelyek 1899 és 1906, valamint 1922 és 1929 között különböző módon kerültek rögzítésre. A vándormozgalomban beállt változás a házassági anyakönyvi kivonatok alapján leginkább a házasságot kötött személyek vallási összetételében bontakozik ki.

A Nagyléta társadalmán belüli interakciók alakulásában érzékelhető egyfajta törésvonal, amely a helyi lakosság körében meglévő kulturális különbségekben ragadható meg. Ezek a kulturális eltérések a vallási és etnikai különbségekre vezethetők vissza. A vallás terén jellemző, hogy a domináns református felekezet mellett megtalálható volt a görögkatolikus, a római katolikus és az izraelita vallás is. A vallási sokszínűség helyi szinten természetesen jelenthetett nagyfokú toleranciát is, hiszen mégiscsak egymás mellett tudtak élni ezek a felekezetek, azonban azt is hozzá kell tenni, hogy a házassági kapcsolatok vizsgálata során vegyesházasságot elvétele regisztrálhattam, tehát az egyes vallási csoportok általában nem keveredtek egymással és kevésbé alakult ki közöttük interakció. Az 1899 és 1906 közötti periódusban 430 db házasság kötött Nagylétán, azonban az eseteknek csak a 8%-ában fordult elő vallási szempontból vegyesházasság.⁵⁶ A nagylétai vallási viszonyokkal kapcsolatban 1980-ban készült néprajzi gyűjtés, amely szerint „A magyarok, illetve reformátusok 60-80 évvel előbb igen erősen elzárkóztak kálvinista puritanizmusok vértjébe. Elítélték a látványos, misztikus, ceremóniális katolikusokat. Azok őket nemkülönben. A vallási vezetők erősítették és elősegítették az elkülönülésüket. Különösen a görögkatolikusok sújtották erősen azt a megtévedtet, aki házasságra lépett más vallásúval. Nem gyónhattak, nem áldozhattak, a pap nem temette el őket. Mindennapi életükre kihatott ez az elzárkózottság. Külön utcákban,

55 FS NHAK 1899. február 02.

56 FS NHAK 1899–1906.

falurészekben éltek, szomszédok, földszomszédok nem barátkoztak, nem jártak el amazok temetésére sem. A reformátusok lenézték a románokat, mint ma [1980-ban] a cigányokat.”⁵⁷ Az idézett szövegből kitűnik, hogy helyi szinten a reformátusok és a görögkatolikusok között húzódtott élesebb ellentét, amely a házassági kapcsolatok alakulásában is nyomott hagyott és ennek megfelelően a vallási tényező talán a párválasztásban is szerepet játszhatott. A házassági kapcsolatok terén 1899 és 1906 között a 38 megkötött vegyesházasságból összesen 7 esetben jött létre házassági kapcsolat a reformátusok és a görögkatolikusok között, további 31 alkalommal a helyi szinten csak néhány száz főt kitevő római katolikusok kötöttek házasságot református vagy görögkatolikus személyekkel.⁵⁸ A vegyesházasság tehát leginkább a római katolikusokhoz kötődött és helyi szinten a másik két vallásfelekezet között nem alakult ki jelentősebb interakció, ezáltal Nagyléta társadalma azt a hatást kelti, mintha nem egy, hanem két külön falu lakosságát alkotná. Az 1899 és 1906 közötti házassági anyakönyvi kivonatokban feltüntetett utcanévek alapján az is elmondható, hogy a reformátusok és a görögkatolikusok között lakóhelyi szempontból is erős volt a szegregáció, hiszen nem volt olyan eset, amelyben a két eltérő vallásfelekezet tagjai egy utcában laktak volna – mint ahogyan ezt az idézett szöveg is megerősítette.

A felekezetek mellett etnikai szempontból sem mutatott egyéges képet a helyi társadalom, hiszen a magyarok mellett a román lakosság volt jelen nagyobb számban. Utóbbiakról az 1900 és 1930 között keletkezett népszámlálási statisztikákból megállapítható, hogy valószínűleg tudtak magyarul,⁵⁹ A magyarok és a románok között kulturális szempontból voltak különbségek, amelyek pontosan a felekezeti mentén húzódtak, hiszen a református vallást inkább a magyarokhoz, míg a görögkatolikusokat a románokhoz lehet kötni, bár némi átfedés feltételezhető. A 20. században a vallás szerepe valamelyest csökkent a megelőző korokhoz képest, de talán a század első harmadában volt ennek még jelentősége a hagyományos paraszti társadalmakban, hiszen például Nagylétán a népiskolai oktatás teljes egészében a felekezetek kezében összpontosult.⁶⁰

A vegyesházasságok 1899 és 1906 között döntően nem nagylétai személyek között jöttek létre, hanem más településen lakó és nagylétai vagy más helységben született (Nagylétára bevándorolt) és nagylétai lakos között. Ebben az időszakban a 38 vegyesházasság közül csupán

57 DMNA 1842/80.

58 FS NHAK 1899–1906.

59 MSK ÚS 1.; 83. k.

60 NM EAD SGy KTL 1925: St-563.

egyszer fordult elő, hogy született nagylétaiak kötöttek egymással vegyesházasságot.⁶¹ Az 1922 és 1929 közötti időszakban a Nagylétán keletkezett házassági anyakönyvek szerint már 17% körül alakult a vegyesházasságok aránya. A nagylétai református és görögkatolikus lakosság között valamelyest szorosabbá vált a kapcsolat, hiszen ebben az időszakban a 87 vegyesházasságból 13 esetben nagylétaiak között jött létre házassági kapcsolat. Valószínűleg ezt az elmozdulást érzékelhette az 1980-as néprajzi gyűjtés adatközlője, aki szerint „az I. de még inkább a II. világháború után változás következett be. Kölcsönösen megváltozott egymáshoz [reformátusok és görögkatolikusok] való viszonyuk, emberi kapcsolatuk. A kölcsönhatás érzékelhető lett hitéletükben, vallásgyakorlatukban is. Az engedményeket a görögkatolikusok kezdeményezték. Ma már megszokott jelenség az összeházasodás. Furcsa mód a reformátusok nem engednek hitükből, nem térnek át és nem adnak reverzálist.”⁶² Az 1920-as években a nagylétai lakosok között nagyobb arányban fordult elő vegyesházasság, ennek ellenére az összes házasság tekintetében 15% körül alakult azon esetek aránya, amelyekben más településen lakó vagy más helységben született személy kötött házasságot nagylétai lakossal. Ezt azt jelenti, hogy a vegyesházasság döntően továbbra sem az endogám házassági kapcsolatok sajátossága volt. *Ennek tudatában az is megállapítható, hogy az 1899 és 1906 között tapasztalható 8%-os vegyesházassági arány 1922 és 1929 között már 17%-ra növekedett, amiből óvatosan azt a következtetést lehet levonni, hogy a századfordulóhoz képest az 1920-as évekre nagyobb méreteket öltött a vándormozgalom a településen.*

A vándormozgalom és Nagyléta változó szerepe 1920 után

A századforduló vándormozgalmával kapcsolatban eddig általában a Magyarországról való kivándorlás vizsgálata kapott nagyobb hangsúlyt a magyar történetírás részéről. A vándorlások – különösen a kivándorlás – fontosságát Faragó Tamás szerint a hazai kutatás túlértékelte, ami valószínűleg annak tudható be, hogy a szerzők többsége a vándorló csoportot a népesség egészéből elemzési célra kiemelve elfeledkezett az adatok összehasonlító értékeléséről.⁶³ Azonban az elmúlt években az országon belüli vándorlás kutatására is nagyobb figyelem hárult. A trianoni határváltozásnak köszönhetően Nagylétára vonatkozóan, azok esetében, akik

61 FS NHAK 1899–1906.

62 DMNA 1842/80.

63 Faragó 2018: 19–21.

elcsatolt területekről érkeztek a századfordulón még az országon belüli vándorlásról, míg az 1920-as években Magyarországra való bevándorlásról beszélhetünk.

A község képviselőtestületi jegyzőkönyvében az 1920-as évek második felében több olyan eset is előfordult, amiben különböző személyek illetőségi ügyét tárgyalták. Az 1920 októberében elfogadott 8352/1920. számú kormányrendelet meghatározta, hogy milyen jog alapján lehet letelepedést kérni Magyarország területére. Az optálók állampolgárságuk megválasztása, valamint letelepedésük érdekében kénytelenek voltak írásos kérvényt benyújtani a letelepedésük helyüül választott településekhez. Az optálás elméletileg nem járt együtt vagyonvesztéssel, az elcsatolt területeken megtarthatták korábbi ingatlanjaikat, ahhoz akadály nélkül visszajárhattak, ingóságaikat pedig illeték nélkül vihették át az államhatáron.⁶⁴

Az illetőségi ügyek kapcsán figyeltem fel arra, hogy mennyire nehéz meghatározni azt, hogy ki mikor érkezett a településre. Fülöp Sándor illetőségének tárgyalására 1928-ban került sor. Fülöp Sándor (nős Balázs Juliannával) 1894 februárjában született Fülöp Tivadar és Borsán Mária szülőktől, Érköbölkút községben. „A trianoni békeszerződés megkötése előtt, a későbbi oláh megszállás alatt maradt Csokaly községbe költözött, onnan 1920. évben Amerikába ment ki, ahonnan 1923ban Csokalyra tért vissza. Most legutóbb Szentpál (Kisküküllő megye) községben lakott és egy pár héttel ezelőtt azzal a szándékkal jött vissza Nagylétára, hogy állandóan itt akar lakni, de hogy ezt megtehesse szükséges itteni illetőségének elismerése. Fülöp Sándor édesapja Nagyléta községben született és haláláig állandóan itt lakott és évtizedeken keresztül adófizető polgár volt, s illetősége is Nagyléta községben volt. Fülöp Sándor fiának Köbölkút községben történt születése azon véletlen körülmény következménye volt, hogy felesége, illetve a gyermek anyja rokonlátogatás végett járt ott és azon idő alatt szülte meg gyermekét, felépülése után azonban mindjárt visszatért Nagylétára és azóta állandóan itt lakik. Fülöp Sándor szülei felügyelete alatt itt nőtt fel.”⁶⁵ (A közgyűlés végül Fülöp Sándor nagylétai illetőségét elismerte.⁶⁶) Ebben az esetben tehát azt láthatjuk, hogy akkor sem biztos az adott személy határon túlról való származása, ha a születési helyeként olyan település van megadva, amely 1920 után az államhatár romániai oldalára került.

Nagy Ilona illetőségének tárgyalására 1927-ben került sor, aki akkor Felsőzsolcán lakott. Az illetőség vizsgálatát Miskolc város polgármesteri hivatala kérte, azon az alapon, hogy

64 A rendelet elsősorban családegyesítés céljából, a megkezdett egyetemi tanulmányok, valamint bizonyított kiutasítások miatt érkezők esetében mérlegelt. A rendelet miatt hivatalosan csökkent a Magyarországra érkezők száma, de a határellenőrző szervek engedékeny magatartása miatt az illegális bevándorlás továbbra is fennállt. Szűts 2010: 115–117.

65 MNL HBML V. 653/b 1. k. 86–87.

66 Uo.

Nagy Ilona szülei állítólag nagylétai illetőségűek voltak. A közgyűlés a nagylétai illetőséget Nagy Ionától megtagadta. Az indoklás szerint „az 1902. április 27-én Óraljaboldogfalván (Hunyad megye) Nagy Sándor és neje Gubanda Ilona szülőktől született Nagy Ilona felsőzsolcai lakos nagylétai illetősége nem volt elismerhető, mert úgy szülei, mint ő is az 1921. évben mint menekültek jöttek Nagylétára. Itt nevezetteknek semmiféle vagyonuk nincs, adót nem fizettek, a közterhek viseléséhez hozzá nem járultak tehát itt jogalapot sem szereztek arra, hogy illetőségük elismertessék.”⁶⁷ (Nagy Ilona illetőségét végül a nagylétai képviselőtestület elutasította.⁶⁸) Ezen eset alapján azt is láthatjuk, hogy Nagyléta az 1920 után érkező menekültek számára nemcsak célállomás, hanem ideiglenes lakóhely is lehetett.

A két illetőségi ügy olyan módszertani problémákat vetett fel, amelyeket e dolgozat keretein belül nem feltétlenül tudtam áthidalni, hiszen a vizsgált két periódusban keletkezett minden házassági anyakönyvi kivonat esetén meg kellene vizsgálnom, hogy a párok pontosan mikor érkeztek Nagylétára és házasságuk megkötése után ott helyben maradtak-e vagy esetleg más településre költöztek (utóbbi esetben valószínűleg csak a nagylétai anyakönyvekből való eltűnés tényét tudnám regisztrálni). Ezeket a kérdéseket további források bevonásával, családrekonstrukciós elemzéssel lehetne megvizsgálni, azonban ezekhez még további kutatásokra van szükség. Jelenleg el kell fogadnom, hogy az általam vizsgált kérdésekre adott válaszok csak az egyik lehetséges értelmezést jelentik. Abból kiindulva, hogy a vándormozgalom kapcsán azon házassági anyakönyvi kivonatoknak a vizsgálatára fogok törekedni, amelyekben a házastársak legalább egyik tagja élete során bevándorolt Nagylétára, számomra most a vándorlás ténye a mérvadó és kevésbé az, hogy az illető mikor érkezett a faluba. A bevándorlás arányának a két vizsgált periódus közötti összehasonlításával viszont elsősorban folyamatokra tudok következtetéseket levonni.

A vándormozgalom szempontjából a századfordulóhoz képest az 1920-as években változás állt be Nagylétán, amely nemcsak a vegyesházasságok terén érzékelhető, hanem a községbe bevándoroltak arányának alakulásában is. Szembeötlő változásként értékelhető, hogy a két elemzett időszak között az exogám házasságokon belül azoknak az eseteknek az aránya növekedett meg, amelyekben a házasulandó felek közül az egyik nem azon a településen született, amelyikben házasságot kötött, de a házassági anyakönyvbe már helyi lakosként került

67 MNL HBML V. 653/b 1. k. 29–31.

68 „Nagy Ilona a jegyzőkönyvi kihallgatása alkalmával elismerte, hogy 1923. év június 15. óta állandóan Felsőzsolca községben lakik, ahol Barcsay Ferencné földbirtokosnál, mint szobalány szolgál ezen alkalmazásból folyólag közvetve vagy közvetlenül Felsőzsolca község javára már évek óta adót kellett fizetnie, így ezen tény, valamint annak alapján, hogy több mint 4 év óta lakik egy községben, és mert 24ik életévét betöltötte, önállólag hallgatólagoosan Felsőzsolca községben illetőséget kellett szereznie.” MNL HBML V. 653/b 1. k. 29–31.

bejegyzésre, vagyis még a házasság megkötése előtt oda költözött, bevándorolt. Az 1899 és 1906 közötti időmetszetben a 244 db exogám házasság 35%-ában, míg 1922 és 1929 között a 300 db exogám házasság 50%-ában számított legalább az egyik fél bevándorlónak Nagylétán.⁶⁹ A házasságok útján történő bevándorlás az 1920-as években Nagylétán három különböző területről tevődött össze. Egyrészt történt bevándorlás a községet körülvevő falvakból („emlékezetes marad a János bátyám lakodalma, télen volt és 12 szekérrel indultunk a szomszéd faluba a mennyasszonyért.”),⁷⁰ másrészt a Trianon után megmaradt országterületről, harmadrészt pedig a határon túlról (utóbbi jelenséggel külön fejezetben foglalkozok.) (3. táblázat)

3. táblázat Házasság útján Nagylétára bevándoroltak százalékos aránya az összes házasságon belül 1899–1929

Időszak	Szomszédos települések	Határon túlivá vált települések	Trianoni Magyarország területe
1899-1906	6,51	5,81	7,90
1922-1929	3,20	8,73	12,89

Forrás: FS NHAK 1899–1929., saját számítás

A századfordulótól kezdve elindult egy olyan folyamat Magyarországon, amely szerint lassan, de folyamatosan emelkedett azoknak a száma és aránya, akiket a népszámlálások nem a születési helyükön írtak össze.⁷¹ A távozók többsége lehetőség szerint közeli célpontot választott magának, ezt motiválhatta a családi, ismerősi kapcsolatok további fenntartására való törekvés is. Rövid távolságú vándorlást eredményezett a házassággal kapcsolatos költözések túlnyomó része is.⁷² A századforduló Magyarországnak társadalmára nagyrészt az volt jellemző, hogy a népesség többségét azok képezték, akik immobilnak voltak nevezhetők, vagyis szinte egész életüket születési helyükön vagy születési megyéjükben éltek le, legalábbis a korabeli népszámlálási adatok alapján erre lehet következtetni. A népszámlálások természetesen nem mutatják ki, ha valaki egy-egy messzebb fekvő városba vagy búsúba látogatott, mint ahogyan azt sem, hogy a feltételezhető helyváltogatások többsége valójában

⁶⁹ FS NHAK 1899–1929. Saját számítás.

⁷⁰ DMNA 1842/80.

⁷¹ Faragó 2018: 19.

⁷² Uo. 20.

nem igazi gazdasági vándormozgalom, hanem az egyik vagy a másik fél házasságkötéséhez kapcsolódó költözés következménye volt.⁷³ Az 1910-as években nagyobb mértékben növekedett a megyék közötti, mint a megyén belüli elvándorlás aránya. Azonban 1910-ben az elvándorlóknak még mindig 54%-a csak megyén belül költözött, ami legtöbbször továbbra is a szomszédos település valamelyikét jelentette.⁷⁴ 1920 és 1930 között azonban tovább csökkent azoknak a száma, akiket a népszámlások helyi lakosként írtak össze, 63%-ról 60%-ra (a századfordulón 73%).⁷⁵ A nagylétei házassági kapcsolatok alakulásának tükrében valószínűleg egyrészt ennek a folyamatnak az eredményét láthatjuk.

A bevándorolt házasságkötések nagyobb aránya mögött egy másik indok is meghúzódhatott, amely Nagyléta helyi környezetben betöltött szerepkörének 1920 utáni megváltozásában keresendő. Azonban először is megállapítható, hogy ez a fajta bevándorlás nem volt domináns a községben, amely tényező talán ki is jelöli a falu két világháború közötti helyét a magyar településhálózatban. Nagylétának ugyanis a 20. század első harmadában negatívan alakult a vándorlási egyenlege. A falu vándorlási egyenlege 1901 és 1910 között -9,92, míg 1921 és 1930 között -4,05 volt,⁷⁶ vagyis az elvándorlás nagyobb méretet öltött, mint a bevándorlás, amelyből arra következtethetünk, hogy a helyi lakosság egy része életfeltételei biztosítására más települést alkalmasabbnak tartott. Nagyléta községnek a tágabb régió belüli elhelyezkedése kedvezőtlennek ítéltető, hiszen forgalomárnyékos helyen feküdt, talán ez a tényező is az elvándorlást erősíthette, de az országon belüli vándorlás tendenciája is a faluból a város felé irányult (bár számottevő volt a tanyára való kiköltözés is).⁷⁷ Előbbi tényezőt érzékelt Erdei Ferenc is a két világháború közötti időszakban, aki szerint „ott, ahol az igények és törekvések a paraszti élet kínálta lehetőségekből nem elégíthetők ki, ha van rá lehetőség, akkor menekül más társadalmi tájakra a számára csak paraszt keretet nyújtó világból. Más foglalkozásra tér át vagy városba költözik.”⁷⁸

Ha az 1920-as évekből származó népszámlálási adatokat figyelembe vesszük, akkor azt tapasztaljuk, hogy ebben az időszakban Nagyléta lakosságának társadalomszerkezete nem változott.⁷⁹ Ha viszont a népszámlálási adatokhoz képest léptéket váltunk, és nominális szinten vizsgáljuk a házassági anyakönyveket, akkor az általunk érzékelt kismértékű bevándorlás

⁷³ Uo. 19.

⁷⁴ Szilágyi 2018a: 89.

⁷⁵ Uo. 90.

⁷⁶ Uo. 120.

⁷⁷ Gyáni 2006: 35.

⁷⁸ Erdei 1941: 62–65.

⁷⁹ MSK ÚS 83. k.

Nagyléta szerepkörét is árnyalja a helyi környezetben, ugyanis voltak olyan személyek, akik számára mégis vonzó volt ez a település. Ebből talán az a következtetés vonható le, hogy Nagyléta a helyi térben kedvezőbb pozícióba kerülhetett 1920 után.

Ha az 1920-as határmódosítások előtti időszak viszonyait is vizsgáljuk, akkor is erre a következtetésre juthatunk, hiszen az 1890-es évek végén itt létesült az általam elemzett térségben először vasútállomás, piaci szempontból a település tehát előnyösebb helyzetbe került környezetéhez képest.⁸⁰ (A kiemelkedő pozíciót erősítette, hogy a településnek a környezetéhez képest jobbak voltak a talajadottságai, ráadásul hitelintézettel is rendelkezett.) A GIS-ta Hungarorum kutatócsoport által az 1910-re vonatkozóan vizsgált területi fejlettségi különbségek a vizsgált térségben részben alátámasztják Nagyléta kiemelkedő szerepkörét. Ebben a vizsgálatban Nagyléta átlagos fejlettségűnek minősült, a környezetében elhelyezkedő falvak jelentős részben átlag alatti vagy mélyen az átlag alatti értékelést kaptak,⁸¹ amelyekhez képest az átlagos fejlettség is kiemelkedőnek mondható. 1920 után ez a kiemelt pozíció tovább bővíthetett azzal, hogy Nagyléta járásközpont lett, vagyis hivatal települt a községbe, amely talán a szolgáltató szektort is a falu felé vonzhatta. Az ide települt hivatalon túl gazdasági szempontból is a környezete fölé nőhetett Nagyléta, ugyanis ez a település volt az egyetlen a vizsgált térben, amely képes volt korlátozott mértékben, de piacközponti szerepkört ellátni a két világháború közötti időszakban. Ennek a jelenségnek a konkrét forrását az 1925-ben készült közigazgatási tájékoztató lapok alkotják, amelyek tartalmaztak egy olyan kérdést, mely arra vonatkozott, hogy hova gravitál a település.⁸² Erre a kérdésre vonatkozóan Kokad és Vértes Nagylétát jelölte meg piacközpontjának, így alkotva annak tiszta és megosztott vonzáskörzetét.⁸³ Megosztott vonzásközpontról Vértes esetében beszélhetünk, ugyanis ez a község egyben Debrecen felé is gravitált.⁸⁴ (Az 1925-ben készült tájékoztató lapok azért alkotnak fontos forrást, mert azokat valószínűleg az adott községek egykor élt vezetősége töltötte ki, vagyis arról alkothatunk képet belőlük, hogy saját maguk hogyan láttak a helyzetüket.)

Arra vonatkozóan, hogy Nagyléta előljárósága környezetéhez képest fejlett településnek tartotta saját községét az 1929-ben a község képviselőtestületi jegyzőkönyvében megjelenő mezőgazdasági határrendezés ügyéből következtethetünk. „Nagyléta községet a rendszeres

⁸⁰ Demeter 2016: 173.

⁸¹ Szilágyi 2018b: 51.

⁸² NM EAD SGy KTL 1925.

⁸³ Szilágyi 2014: 106, 110, 123.

⁸⁴ NM EAD SGy KTL 1925.

átcsatolásokkal [mezőgazdasági határ⁸⁵] teljesen elsorvasztják, fejlődésében nemcsak, hogy meggátolják, hanem egyenesen visszafejlesztik. A Bagamérhoz való mértani átcsatolás már harmadszor megismétlődő eset. Előzőleg már két ízben lett határa megcsonkítva, még pedig első ízben akkor, amikor Újléta község a világra lett hívva, másodszor amikor Újlétának életképessé tétele véget az első ízben elvett 2300 kat. hold földhöz újabb 1700 kat. hold területet vettek el tőle. [...] Akkor a csőd szélén álló Újléta megmentéséről, most a szintén csőd szélén álló Bagamér megmentéséről van szó. [...] Halálos beteget és életképtelen községeket úgy megmenteni, hogy egy egészséges fejlődésre képes és fejlődni akaró községet csonkítanak meg nem lehet. Bagamér az átcsatolás után is a tönk szélén álló község marad épp úgy, mint Újléta”⁸⁶ A képviselőtestület jegyzőkönyvében kevés alkalommal kerültek lejegyzésre ehhez hasonló hangvételű tárgyalások, az előjáróságot valószínűleg érzékenyen érintette a szomszédos községek a mezőgazdasági határából való területjuttatása. Nagyléta fejlettségéről egy további reflexió is tanúskodik. A *Bihar vármegye tíz évvel Trianon után* című kötetben a következőket olvashatjuk: „A község a világháborút követő esztendőkből élénk fejlődésnek indult. A vármegye útépitésekkel javította a község közlekedési lehetőségeit, maga a község tizenkét kilométeres betonjárdahálózatot építtetett és bevezette a villamos világítást, mely Debrecenből kapja az áramot. Az utóbbi tíz esztendőkből három ártézi kutat fűrtak. A külterületen iskolát építtetett a község.”⁸⁷ Az 1925-ös közigazgatási tájékoztató lapok egyik kérdése az volt, hogy milyen fejlesztésekre lenne szüksége a községnek, Nagyléta válasza erre az volt, hogy villamosításra, ártézi kutakra és egy tanyai iskolára lenne szükség,⁸⁸ amelyek 1930-ra el is készültek.

Az olyan házassági kapcsolatok számának emelkedésére, amelyekben legalább az egyik fél bevándorolt a házasságkötés előtt Nagylétára valószínűleg – ha közvetve is de – hatása lehetett az 1920 után kialakult politikai határnak, hiszen Nagylétát közvetlen környezetéhez képest részben ez emelte magasabb pozícióba. *Lehetséges, hogy ennek a fajta bevándorlásnak köszönhetően – amelyet a makroszintű adatsorok eddig eltakartak – tapasztalható az a jelenség Nagylétán, mely szerint a századfordulóhoz képest az 1920-as években csökkent az elvándorlás mértéke a településen.*

85 Nagyléta külterületét a trianoni határmódosítás nem érintette, viszont az 1920-as években, többek között a Nagyatádi-féle földreform során többször is előfordult, hogy a falu mezőgazdasági határából dűlőket csatoltak át a szomszédos településeknek (Újléta, Bagamér). Suba 1999: 111.

86 MNL HBML V. 653/b 1. k. Nagyléta község. Képviselőtestületi közgyűlési jegyzőkönyv. 1927–1933. 224–225.

87 Vermes 1930: 447.

88 NM EAD SGy KTL 1925: St-563.

A határon túlról betelepülők

Az 1920-as évek adatsorai alapján bár tartósan nagyszámú átköltözésről (előfordulhat, hogy ez a nagylétai helyi társadalomban alig volt érzékelhető) nem beszélhetünk a határon túlról érkezők esetében, de az 1900-as évekhez képest mégis növekedést tapasztalhatunk, és ez a jelenség nem csak annak köszönhető, hogy 1922 és 1929 között számszerűen több házasság kötöttetett, mint 1899 és 1906 között. Az 1920-as határmódosítás új helyzetet teremthetett a helyi környezetben, erre egyfajta reakció lehetett a Magyarországra való átköltözés, amely lehetőség talán inkább a nők számára lehetett adott, hiszen a korban tapasztalható házassági szokások szerint a feleség költözött a férj lakóhelyére. Nyilván ezzel a lehetőséggel többen éltek is, így a határmódosítás után már magára a házasságkötésre is a férj lakóhelyén került sor, ami kiegészítve azt jelentené, hogy a házasságkötési szokások megváltoztak 1920 után. Ha az 1900-as évek és az 1920-as évek azon eseteit, amelyekben az egyik fél a határon túlról érkezett és nem Nagylétán született, de házasságkötése idején már ott élt nemek szerint szétválasztjuk, akkor azt kapjuk, hogy a férfiak bevándorlása terén a két időszak között nincs komoly változás. Az érkezők száma a két periódusban nagyjából kiegyenlített. Ettől eltérően alakult a nők bevándorlása, ugyanis az ő esetükben azt tapasztalhatjuk az 1899 és 1906 közötti időszakban, hogy alig (12 eset) jellemző, hogy a később határon túlivá vált településekről Nagylétára érkeztek volna a házasságuk előtt. Az 1920-as években viszont folyamatosan érkeztek nők Nagylétára (21 eset) a házasságukat megelőzően (1922 és 1929 között minden évben volt rá példa) és egyben ez az esetszám növekedés okozta az 1900-as és 1920-as évek között a házasságuk előtt Nagylétára költözők számának emelkedését (5,8-ról 8,7%-ra az összes házasság számát figyelembe véve). Mivel csak a nők esetszáma növekedett, ezért jó eséllyel mondhatjuk azt, hogy számukra a határon kívül rekedt településeken valóban opció lehetett a házasságkötés alkalmával vagy annak céljából a Magyarországra költözés. A Nagylétára érkező nők között általában olyanokat találunk, akik a magyar-román határ túloldalán lévő házassági piacon valószínűleg hátrányos helyzetben voltak (törvénytelen születésűek, özvegyek). A Nagylétára való költözés nem minden esetben volt feszültségektől mentes. Erre példa Pál István visszaemlékezése. „Az idősebb leányt messze vitték férjhez, a fiatalabb pedig mint hadiözvegy két kis gyermekkel hazajött, hogy még velük is a bajunk szaporodott.”⁸⁹ Azt nem lehet tudni

89 DMNA 1842/80.

pontosan, hogy ezek a nők mikor költöztek Nagylétára, és azt sem, hogy előtte esetleg éltek-e más magyarországi településen.

Azon esetekben, amelyekben a házasulandó felek legalább egyik tagja határon túli településről származott megpróbálom felvázolni azt is, hogy milyen társadalmi státusszal rendelkezett. A férfiak esetében ebből a szempontból a házassági anyakönyvek adnak némi támpontot, mivel a bejegyzésekben a foglalkozást feltüntették. A nőket az anyakönyvek általában háztartásbeliként jelölték, vagyis a foglalkozás, ha volt ilyen nem derül ki. A nőket férjük vagy az 1900-as évekre vonatkozóan édesapjuk foglalkozásával tudjuk jelölni.

Ha az 1899 és 1906, valamint az 1922 és 1929 között kötött házasságok esetében megvizsgáljuk, hogy a határon túl születettek, de az esküvő idején már Nagylétán lakó személyek milyen foglalkozással rendelkeztek, akkor az alábbi eredményt kapjuk. (4. táblázat)

4. táblázat Nagylétára bevándorlók foglalkozási összetétele

1899-1906		%	1922-1929		%
földműves/kisbirtokos/földész	5	17	földműves	22	53
napszámos/béres/szőlő munkás/cseléd	12	40	uradalmi juhász	1	2
közalkalmazott	2	7	közalkalmazott	9	22
kereskedő	1	4	kereskedő	3	7
iparos	5	17	iparos	6	14
zenész	2	7	zenész	1	2
kocsis	1	4	kocsis.	n.a.	n.a.
magánzó	1	4	magánzó	n.a.	n.a.
Összesen	30	100	Összesen	42	100

Forrás: FS NHAK 1899–1929., saját számítás

A táblázat adatai szerint a foglalkozást illetően más foglalkozási csoportok kerültek előtérbe az 1900-as évek elején és az 1920-as években. Az 1900-as években a foglalkozási csoportok között főként olyan munkavégzési típusokat találhatunk, amelyek maguk után vonhatták a földrajzi helyváltoztatás lehetőségét. A mezőgazdasághoz kapcsolódó munkák közül ilyen a napszámos, a béres, a cseléd, míg a közalkalmazottaknál a tanító munkakör. Az iparosok és a kereskedők esetében is beszélhetünk egyfajta természetes mozgásról. Erre szolgált példát Ármos József sógorának esete, aki a századfordulón érkezett Nagylétára. „Apám paraszt volt. Sógorom a messze Gömör megyei Borzovából házasodott hozzánk. Kerékgyártó mester volt a foglalkozása. Mint gyermek nagyon vonzott, mindig a közelében voltam és éber szemekkel

figyeltem a munkálkodását.”⁹⁰ Azon, hogy a dualizmus kései időszakában azok között, akik a később határon túlivá vált településekről érkeztek inkább a földrajzilag mobil szakmák voltak túlsúlyban nem lepődhetünk meg, hiszen akkor még fizikai, jogi korlátokról ezügyben nem beszélhetünk. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával viszont lezárultak a szabad munkaerő- és népességmozgás korábban természetes útvonalai, és ezáltal csökkent vagy meg is szűnt a Közép-Európa tágabb keretei között folytonos helyváltogatás.⁹¹ Az 1920-as évekre azonban megváltozott a helyzet és a munkakörök terén inkább azok a foglalkozások kerültek előtérbe, amelyeknek földrajzilag kötöttnnek kellene, hogy legyenek. Ilyen például a földműves foglalkozás, amely olyan személyeket jelölt, akiknek volt földbirtokuk és azt saját maguk művelték. A földműves szakma tehát elméletileg helyhez kötött, azonban lehetséges, hogy az 1920-as években valamennyire ez is földrajzilag mobillá vált. Ha ez így volt, akkor az azt jelentené, hogy az 1920-as határmódosítás a földműveseket is kimozdította bizonyos értelemben.

A foglalkozási csoportok között az 1920-as években a második legnagyobb számban a közalkalmazottakat látjuk. A közalkalmazottak között olyan munkaköröket találunk, mint csendőr törzsőrmester, pénzüri fővigyázó, vámtiszthelyettes, tanító – utóbbit kivéve mindegyik munkakör magyar királyi jelzővel ellátva. Ezek a foglalkozások mind inkább az államhoz kötődtek (kérdés azonban, hogy az állást betöltő személyek 1920 előtt is birtokolták-e ezeket a pozíciókat vagy csak 1920 után). Ha az előbbi állítás igaz, akkor azt mondhatjuk, hogy Nagylétán is volt lecsapódása annak a folyamatnak, mely szerint az állami közalkalmazottak egy jelentős része a határon túlivá vált településekről állásukat elvesztve Magyarországra érkeztek 1920 körül. Ez a folyamat elsősorban Budapestet és a nagyobb városokat érintette, ilyen volt többek között Miskolc is.⁹² Például az aradi születésű Priegl László 1918-ban érettségizett a királyi főgimnáziumban, majd ugyanebben az évben menekült/került Budapestre, majd 1920-tól már a Budapesti Tudományegyetem hallgatója volt és szerzett jogi diplomát. A fővárosba érkező több ezer menekült ellátása komoly közellátási problémát okozott, így ezekben az években a lakhatás kérdése szinte megoldhatatlan feladatnak számított.⁹³

90 Uo.

91 Koloh 2018: 43.

92 Szűts 2010: 124. vö. Szűts 2007 vö. Szűts 2009 vö. Szűts 2011.

93 Priegl László és Budapestre került barátai az egyetemi szünetekben próbáltak meg hazalátogatni, azonban az útleveél- és vízumproblémák miatt ez nem minden esetben sikerült, emiatt a kapcsolattartás sok esetben írásbeli, szóbeli üzenetek által valósult meg. Komolyabb levelezések, az ingóságok átjuttatását leginkább csempészekre bízta az elszakított rokonok. A vízummal rendelkezők többsége vállalta, hogy ismerősök és ismeretlenek üzeneteit továbbítja az otthon maradtak számára. (427.o.) „Engedje meg, hogy ezúton mondjak köszönetet azon

1920 után Nagylétára is érkeztek menekült közalkalmazottak, ilyen volt például Klotz Lajos, aki 1881-ben Hajdúböszörményben született Klotz József szabómester és Szabó Mária gyermekeként.⁹⁴ Ugyanott végezte középiskolai tanulmányait is. A közigazgatási tanfolyamot pedig Debrecenben. Közpályán való működését Bihardiószezen mint segédjegyző kezdte, majd Kokadon volt jegyző öt éven keresztül.⁹⁵ 1908-ban kokadi lakosként vette feleségül Stekly Ilonát, aki a házassági anyakönyvi kivonat szerint nagylétai lakos volt.⁹⁶ (Stekly Ilona valószínűleg nem Nagylétán született, mivel a nagylétai szülési anyakönyvi kivonatokban nem szerepelt.) Klotz Lajos 1912-ben még Kokad, vagyis a Nagylétával észak-kelet felől szomszédos település jegyzőjeként írta alá azt a debreceni törvényhatósági bizottsághoz intézett kérelmet, amely a Nagyléta és Székelyhíd közötti vasútvonal kiépítéséhez kért anyagi segítséget.⁹⁷ 1913-tól 1920-ig újra Bihardiószezen működött főjegyzőként és innen a román megszállás miatt kénytelen volt elmenekülni. Az 1920-ban a Nagylétán megszervezett főszolgabírói hivatalba került beosztásra mint menekült és 1921 áprilisában lett a község főjegyzője.⁹⁸ A főjegyző nagylétai vagyonát a hagyatéki kimutatás szerint közel 5 hold saját birtok alkotta, de ezen kívül állásánál fogva fizetést is kapott és ehhez járult még a 24 hold jegyzői illetmény, melyet a község biztosított.⁹⁹ Ez esetben a saját földtulajdon vásárolt birtokot jelenthetett, mivel a főjegyző más településről származott.¹⁰⁰ A főjegyző saját tulajdonú földbirtoka a helyi társadalomba való beilleszkedés eszközeként is szolgálhatott. Klotz Lajos végrendeletéből az is kiderül, hogy rendelkezett életbiztosítási kötvényekkel (összesen 2777 pengő értékben), amely kötvények budapesti biztosító intézményeknél voltak elhelyezve. Azt is tudni lehet, hogy a főjegyző halála előtt viszonylag hosszabb ideig betegeskedett, a hagyatéki kimutatás szerint legalább két és fél évig részesült gyógykezelésben, majd 55 éves korában elhunyt. Mivel gyermeke és testvérei nem voltak, feleségére hagyta minden ingatlan és ingó vagyonát arra hivatkozva, hogy minden vagyona közszerzeményi vagyon.¹⁰¹

A határon túlivá vált területekről a közalkalmazottak között voltak tehát olyanok, akik Nagylétára érkeztek, amely az esetekben a lakhelyváltoztatás okaként talán egyfajta menekülést

szíves kedvességért, hogy enyéimről értesítést küldött, kikről már vagy 7 hónapja egyáltalán hírt sem hallottam.” Priegl 2018: 426-429.

94 FS HSZAK 1881. november 13.

95 Vermes 1930: 452.

96 FS NHAK 1908. december 15.

97 A Város 9. (1912) 36. 2.

98 Vermes 1930: 452.

99 NM EAD SGy KTL 1925: St-563.

100 Azt nem lehet tudni, hogy esetleg Hajdúböszörményben is volt-e Klotz Lajosnak földbirtoka vagy egyéb ingatlan tulajdona, ez még további kutatásokat igényel.

101 MNL HBML, VII. 167. 2. d. Klotz Lajos végrendelete, 1935.04.11.

lehet feltételezni. Azonban egy másik motiváció is felvázolható arra vonatkozóan, hogy ezek a személyek miért érkeztek Magyarországra. Az 1920-as években határmenti településként határőrség is települt Nagyléta községbe. Ez azt jelenti, hogy az államigazgatás szempontjából kiemelkedőbb pozícióba került a község, legalábbis több ilyen típusú munkalehetőség volt elérhető, mint 1920 előtt. (Az 1920-as évek derekán a község legelőjéből kerítettek el egy részt vámőrségi laktanya építése céljából.¹⁰²) A határon túlról érkezőket tehát motiválhatta az a lehetőség is a Nagylétára való költözésre, hogy ott állást tudnak szerezni és esetleg egzisztenciát teremteni, így a mobilitás nem menekülésként, hanem a lehetőségek kihasználásaként értelmezhető. Ez utóbbi mellett szólhat érvként, hogy a házassági anyakönyvekben a csendőrök között előfordultak egészen fiatalok is. Az 1922-ben 24 éves Molnár Sándor Beregrákos községben született.¹⁰³ Az első variáció talán azért is tűnik valószínűtlennek, mert akik határon túli területről érkeztek, azok nem olyan régióból származtak, amely ezelőtt határmenti lett volna, így a pozíció megtartása érdekében való Magyarországra érkezésnek talán kisebb az esélye. A határszél azonban nemcsak a határon kívül rekedtek, hanem az ország belseje számára is vonzó lehetett, például az 1929-ben 41 éves, Szarvason született Hanzó Mihály foglalkozása a házassági anyakönyv szerint vámőrtiszt helyettes volt.¹⁰⁴

A földművesek egy kis részét mobilizálhatta az új államhatár, ugyanis körükben megfigyelhető egy arányaiban nem túl nagy beáramlás az 1920-as években az elcsatolt területekről. Ez a bevándorlás általában határszéli településekről történt, földművesek érkeztek például a Nagylétával szomszédos Bihardiószegről vagy a nem túl távoli Nagykárolyból, Értarcsáról, Érsemjénről, Micskéről, Székelyhídról és Biharszentjánosról. Ez mindenképpen azt mutatja, hogy a beáramlás inkább a szomszédos területekről történt. Az államhatár mindkét oldalán egyaránt agrárnépességről volt szó a korszakban. *Valószínűleg a határmenti régió agrár jellege és az általa nyújtott lehetőségek is hozzájárultak ahhoz, hogy itt döntően agrár háttérű népesség érkezéséről beszélhetünk.* A paraszti társadalmat a szakirodalom általában helyhez kötött csoportként mutatja be, amely a határon túli területeken azért maradt, mert megélhetése a földhöz kötötte. Most azonban *úgy tűnik, hogy bár arányaiban nem nagy számban, de az új államhatár a parasztságot is kimozdította megszokott környezetéből.*

Vizsgálataim csak Nagylétára vonatkoznak, így ebből messzemenő következtetéseket nem lehet levonni. Ezek a vizsgálatok eddig nem is teljeseek, hiszen csak a házassági

102 MNL OL K 184. 12655. k.

103 FS NHAK 1922.

104 FS NHAK 1929.

anyakönyvek elemzésére épült. Ezáltal nem tudjuk, hogy a határon túlról érkezők betelepülése mekkora mértéket ölthetett a teljes határszakaszon, azonban egyfajta folyamat már a házassági kapcsolatok vizsgálatából is érzékelhető. Az 1920-as menekülthullám után (amely során főként tisztviselők, közalkalmazottak érkeztek), az évtized során Nagylétán érzékelhető egy másfajta, agrárjellegű betelepülés, amely a vizsgált helyi térben hangsúlyosabbnak bizonyult, mint a közalkalmazottak érkezése.

Összegzés

A vizsgálat kereteit leginkább az egyedileg kialakított módszertan határozta meg. A házassági anyakönyvi kivonatok vizsgálatához olyan eljárás mód kidolgozására volt szükségem, amely összehasonlíthatóvá tette az 1920-as trianoni békeszerződés által teremtett politikai határok előtti és utáni időszakot. Több tényező is arra sarkalt, hogy két olyan időmetszet kerüljön összehasonlításra, amelyek a leginkább közel helyezkednek el az 1920-as határváltozáshoz. Ebből a szempontból az 1920-as évek házassági anyakönyvi kivonatainak elemzése magától értetődően adta magát, azonban az összevetés másik periódusának választásával már több problémám akadt. Ezek között említhető az a tényező, mely szerint a házassági anyakönyvi kivonatok felvételekor 1907 és 1922 között nem került rögzítésre a házasulandó felek születési helye, amely a kutatás egy későbbi fázisában döntő fontosságú adatnak számított a határmentiségnek a családi kapcsolatokra és a helyben lebonyolódó vándormozgalomra gyakorolt hatásának vizsgálata során. Ennek megfelelően az 1910-es években keletkezett anyakönyvek nem képezték elemzésem tárgyát. Azonban, ha az említett időszakban a születési helyet rögzítették volna az anyakönyvvezetők, akkor is módszertani megfontolást igényelt volna az 1910-es évek anyagának vizsgálatba való bevonása, hiszen az első világháború demográfiára gyakorolt következményei miatt valószínűleg torz eredményeket kaphattam volna az elemzés során. Azáltal, hogy az 1899 és 1906, valamint az 1922 és 1929 közötti időszakban keletkezett házassági anyakönyvi kivonatok képezték a vizsgálat tárgyát, képet alkothattam arról, hogyan alakultak Nagyléta társadalmának házassági kapcsolatai a 20. század első harmadában.

A vizsgálat módszertanának megalkotása után kezdetét vehette az exogám házassági kapcsolatok felfedése Nagylétán és a vele szomszédos településeken, melynek segítségével kialakíthattam álláspontomat arra a kérdésre vonatkozóan, hogy a családi kapcsolatok szempontjából mit jelent ebben a környezetben a határmentiség. Kutatásom alapján azt a

következtetést vontam le, hogy a házassági kapcsolatok Nagyléta társadalma és a trianoni államhatáron túlra került települések között már a századfordulón sem voltak jelentősek. Ezt a véleményemet egyrészt arra alapoztam, hogy az elcsatolt településekkel kialakított kapcsolatok száma az exogám házasságoknak átlagosan csak a negyedét tette ki. Másrészt a határon túlra került településekkel Nagyléta és a környező falvak többségében csak egy-egy házassági kapcsolatot alakítottak ki, így a falvak közötti interakció inkább csak alkalmoszerűnek nevezhető, kivéve azokat az eseteket, amelyekben közvetlenül határmenti községekről van szó. A trianoni államhatár elválasztó szerepe tehát ebben a térségben a házassági kapcsolatokra vonatkozóan kevésbé fejtett ki hatást. A családi kapcsolatok szempontjából tehát a határmentiség értelmezése úgy fogalmazható meg, hogy ahogyan az államhatártól az egyes települések egyre távolabb feküdtek, annál kevésbé hathatott az a községek házassági kapcsolataira. Kutatásom során a magyar-román államhatár egy olyan szakasza került vizsgálta alá, amely térséget nagyközségek láncolata alkotta és amelynek társadalmának foglalkozási összetételét döntően az agrártársadalom tette ki. Ezt figyelembe véve le kell szögezmem, hogy a határmentiség és a házassági kapcsolatok közötti összefüggések csak az általam vizsgált térben lehetnek érvényesek.

Véleményem szerint a házassági kapcsolatoknak a 20. század első harmadában Nagylétán és környékén való alakulása alapján összeállítható egy, a gazdasági Trianontól eltérő kép. Trianon gazdasági hatásainál a magyar-román államhatár mentén és különösen Bihar vármegye esetében a szakirodalom ki szokta emelni a gazdasági vonzáskörzetek 1920 utáni átalakulását, döntően azt, hogy Nagyváradnak a politikai határ másik oldalára kerülésével a csonka vármegye faluállománya elvesztette természetes vonzásközpontját. A gazdasági kapcsolatokkal ellentétben a családi kapcsolatokon belül a házassági viszonyokra az általam vizsgált helyi térben tehát kevésbé lehetett következménye az 1920-as években, mint ahogyan az is előfordulhat, hogy a határ ilyen irányú elválasztó szerepe csak később fejtette ki hatását.

A házassági kapcsolatok tekintetében az 1920 előtti és utáni időszakban nem volt jelentős változás az általam vizsgált falvak és az elcsatolt települések közötti interakciók terén. Azonban a nagylétai házassági anyakönyvi kivonatokat tovább vizsgálva egy hosszabb gondolatmenet útján felismerhettem azt, hogy a határszélre sodródott Nagyléta és a Romániához került helységek között a házassági kapcsolatok formája viszont megváltozott. Gondolok itt arra, hogy a századfordulóhoz képest az 1920-as években jóval többen települtek át Nagylétára. A változás valószínűleg hatással lehetett a falu vándormozgalmára is. A vándormozgalomban beállt változás alapvetően a vegyesházasságok számának alakulásában és abban a jelenségben volt megragadható, mely szerint a századfordulóhoz képest 1920 után

sokkal több olyan házasság kötött, amelyben a házasulandó felek legalább egyik tagjának nem Nagyléta volt a születési helye. Bevándorlás azonban nemcsak az elcsatolt területekről, hanem a megmaradt területek felől is történt (bár utóbbi eset vizsgálata nem képezte ennek a dolgozatnak a tárgyát, így az a jelenség még további kutatásokat igényel). Ennek alapján feltételezhető, hogy a korábbihoz képest Nagyléta község a helyi térségben kiemelkedőbb szerepkörre tehetett szert, amelyre közvetetten, de hatása lehetett az 1920 után kialakult politikai határnak is. A nagylétai házassági anyakönyvi kivonatok vizsgálatának köszönhetően két olyan vándorlási irányra hárulhatott a figyelem, amelyeket a makroszintű elemzések eddig kevésbé tehettek láthatóvá. A házassági anyakönyvek elemzéséből elsősorban magára a bevándorlás tényére vonható le következtetés. A településre bevándoroltak közül valószínűleg nem mindenki kötött házasságot Nagylétán az 1920-as években, így a betelepülők száma magasabb lehetett, mint ahogyan az a házassági anyakönyvi kivonatokban megjelenik. A bevándorlásnak köszönhetően enyhülhetett Nagyléta vándorlási vesztesége a Trianont követő évtizedben.

A kutatás jelenlegi fázisában kijelenthetem, hogy a házassági kapcsolatok és a határmentiség témája valószínűleg még sok izgalmas kérdést vethet fel. Mélyebb társadalomtörténeti elemzés tárgyát képezhetné az egyes foglalkozási csoportok házasodási szokásainak külön vizsgálata, akár az egyes családok szintjéig lebontva. Ezen kívül érdekes kérdésként kínálkozik a Nagylétán tapasztalható vallásfelekezetek szerinti szegregáció vizsgálata is, amely elemzésével leginkább a faluban mutatkozó társadalmi térhasználatának a 20. század első harmadában való alakulását lehetne kibontani.

Forrás- és irodalomjegyzék

Források:

Levéltári források:

Déri Múzeum:

DMNA 1842/80. Déri Múzeum Néprajzi Adattár. 1842/81842/80. Gyűjtő: Szabó Lajosné: Tanyai élet a századfordulón, „Amikor én kerékgyártó voltam”, Szakrális emlékek Létavértesen 1980.

Néprajzi Múzeum:

NM EAD SGy KTL 1925: St-563. Néprajzi Múzeum, Etnológiai Archívum, Dokumentációs Gyűjtemény, Statisztikai Gyűjtemény, Közigazgatási Tájékoztató Lapok. St-563 Nagyléta.

Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltár:

MNL HBML V. 653/b 1. k. 86–87. Megyei városok és községek. Nagyléta község. Önkormányzati iratok. Képviselőtestületi jegyzőkönyv. 1927.11.01. – 1933.02.20.

MNL HBML VII. 167. 2. d. *Klotz Lajos végrendelete*, 1935.04.11. A Jogszolgáltatás területi szervei. Derecskei közjegyzők iratai. Klotz Lajos végrendelete.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára:

MNL OL K 184. 12655. k. Földművelésügyi Minisztérium. Általános iratok. Földreform, ingatlanforgalom, haszonbérlet.

Nyomtatott források:

MSK Ús 1., 2., 83., 86. Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozat. 1, 2, 83, 86. kötet. Stephaneum Nyomda Részvénytársaság, Bp., 1902–1934.

A Város 9. (1912) 36. 2. A Város közigazgatási, közművelődési és közgazdasági hetilap. 1904–1915. (Megjelent hetente egyszer és egy rendkívüli alkalomkor.) Felelős szerk. Koncz Ákos.
Online: https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/155678/AVA_1912_36.pdf
(Letöltve: 2019.02.15.)

Adatbázisok:

FS HSZAK 1881. Family Search Adatbázis Hajdúböszörmény Házassági Születési Kivonatok 1881. Online: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939F-SN9K-2J?i=85> (Letöltve 2019.02.15.)

FS NHAK 1899–1929. Family Search Adatbázis Nagyléta Házassági Anyakönyvi Kivonatok 1899-1929. Online: <https://www.familysearch.org/search/image/index?owc=92QM-6TR%3A40680301%2C47024301%3Fcc%3D1452460> (Letöltve: 2019.02.15.)

HA Mapire. Hungaricana Adatbázis Mapire.eu Onilne:
<https://mapire.eu/hu/map/cadastral/?bbox=2427437.970625779%2C6014020.4182926845%2C2453216.358414955%2C6021664.121121202&map-list=1&layers=osm%2C3%2C4>
(Letöltve: 2019.02.15.)

Hivatkozott irodalom

Andorka Rudolf 1975: *A társadalmi mobilitás történeti tendenciái*. Statisztikai Kiadó Vállalat, Bp.

Baranyi Béla 1999: A „periféria perifériáján” – A határmentiség kérdőjelei egy vizsgálat tükrében az Északkelet-Alföldön. *Tér és társadalom* 13. 4. 17–44.

Baranyi Béla 2004: *A határmentiség dimenziói. Magyarország és keleti határai*. Dialóg Campus, Bp. – Pécs.

Baranyi Béla 2007: *A határmentiség dimenziói Magyarországon*. Dialóg Campos, Bp. – Pécs.

Beluszky Pál 2018: *A települések világa Magyarországon*. Dialóg Campos, Bp.

Benda Gyula 2008: *Zsellérből polgár – Társadalmi változás egy dunántúli kisvárosban. Keszthely társadalma, 1740–1849*. L'Harmattan, Bp. (Mikrotörténelem 3.)

Buzgó Gábor 2017: Végrendelkező társadalmi csoportok Nagylétán 1932 és 1939 között. In *Hallgatói műhelytanulmányok 4. Történész hallgatók válogatott írásai a középkortól a 20.*

századig. Szerk. Forisek Péter – Schrek Katalin – Szendrei Ákos. Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történelmi Intézet, Debrecen, 136–162.

Csíki Tamás 2018: *Eltűnt falusi világok. A 20. századi paraszti társadalom az egyéni emlékezetben*. L'Harmattan Kiadó, h. n.

Demeter Gábor 2016: *Atlasz a dualizmus kori Magyarország regionális társadalmi-gazdasági folyamatainak tanulmányozásához (1869–1910)*. K.n., Bp.–Debrecen.

Erdei Ferenc 1941: *A magyar paraszttársadalom*. Franklin Társulat, Bp.

Faragó Tamás 1995: A szentendrei kézművesek társadalmi mobilitása a 19. század közepén a házasságkötések tükrében. In *Vera (nem csak) a városban. Tanulmányok a 65 éves Bácskai Vera tiszteletére*. Szerk. Á. Varga László. Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület, Debrecen, 125–159. (Rendi társadalom – Polgári társadalom Supplementum.)

Faragó Tamás 2018: Az 1851–1910 közötti időszak vándorlástörténetének újragondolása, különös tekintettel a nemzetközi vándormozgalmakra. In *Mozgás és átalakulás. A migráció és a társadalmi mobilitás történeti változásai és összefüggései*. Szerk. Halmos Károly – Kovács Janka - Lászlófi Viola. Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület, Budapest, 9-46. (Rendi társadalom - polgári társadalom 30.)

Gyáni Gábor 2004: Magyarország társadalomtörténete a Horthy-korban. In Gyáni Gábor – Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. 2. Javított kiadás 3. változatlan utánnyomása. Osiris, Bp.

Gyáni Gábor 2006: *Hétköznapi élet Horthy Miklós korában*. Corvina, Bp.

Gyáni Gábor 2018: *Nemzeti vagy transznacionális történelem*. Kalligram, Bp., 99–136.

Koloh Gábor 2018: Magyarország demográfiája és az első világháború. In *Háborúból békébe: a magyar társadalom 1918 után*. Szerk. Bódy Zsombor. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 9–46.

Martonné Erdős Katalin 2008: *Magyarország tájféldrajza: környezettanár, földrajztanár, környezetkutató és geográfus szakos hallgatóknak*. Debreceni Egyetem, Debrecen.

Molnár Mária 1965: A párválasztás és házasság néprajzi vizsgálatához. *Néprajzi Közlemények* 1. 387–416.

Őrsi Julianna 1980: Házasságkötések vizsgálata az anyakönyvek alapján. In *Az anyakönyvek mint a történeti kutatások forrásai*. Damjanich János Múzeum, Szolnok. 57–72.

Pakot Levente 2010: *Egyéni életutak, családok, közösségek. Székelyföldi falusi társadalmak dinamikája a 19. század második felében*. Doktori disszertáció.

Páll István 1993: Egy szabolcsi kirajzású telepesközség társadalomrajza az I. világháborúig. (Újléta társadalma az egyházközségi forrásanyag alapján.) In *A Nyíregyházi Jósa András Múzeum évkönyve XXXIII – XXXV*. Nyíregyházi Jósa András Múzeum, Nyíregyháza, 155–225.

Pénzes János - Deák Attila - Hegedű László Dávid 2018: Periférikusság és határmentiség Magyarországon. In *Falu - város - periféria: határon innen és túl*. Szerk. Pénzes János. K.n., Debrecen, 227–235.

Priegl László: Levelezés. In *Trianon arcai*. Szerk. Kunt Gergely – L. Balogh Béni - Schmidt Anikó. Libri, Bp., 2018. 426–441.

Petrichevich-Horváth Emil 1924: *Jelentés az Országos Menekültügyi Hivatal négy éves működéséről*. Kn., Bp.

Suba János 1999: *Magyarország határának kitűzése és felmérése 1921–1925 között (A határmegállapító bizottságok működése)*. Magyar Honvédség Tájékoztatási és Médiaközpont, h.n.

Szabó István 1980: Az anyakönyv, mint forrás. In *Az anyakönyvek mint a történeti kutatások forrásai*. Damjanich János Múzeum, Szolnok, 57–72.

Szilágyi Zsolt 2018a: Vándormozgalom a trianoni Alföld területén a 20. század első harmadában. *Századok* 152. 1. 85–126.

Szilágyi Zsolt 2018b: A Kárpát-medence fejlettségi membránja 1910-ben. A fogalomalkotás és a vizualizálás egy lehetséges módszertani megoldása, az eredmények kontextualizálási kísérlete. In *Területi egyenlőtlenségek nyomában a történeti Magyarországon. Módszerek és megközelítések*. Szerk. Demeter Gábor – Szulovszky János. Kn., Budapest–Debrecen, 47–84.

Szűts István Gergely 2007: A miskolci optánsok társadalomszerkezeti vizsgálata. In *A Jelenkortörténet új útjai 2. Politika és mindennapok*. Szerk. Czetz Gusztáv - Kunt Gergely. Kn., Miskolc, 143–164.

Szűts István Gergely 2009: Barakkok és tisztviselővillák. A trianoni menekülteket befogadó miskolci telepek helyzete az 1920-as években. *Kissebségkutatás* 18. 3. 435–452.

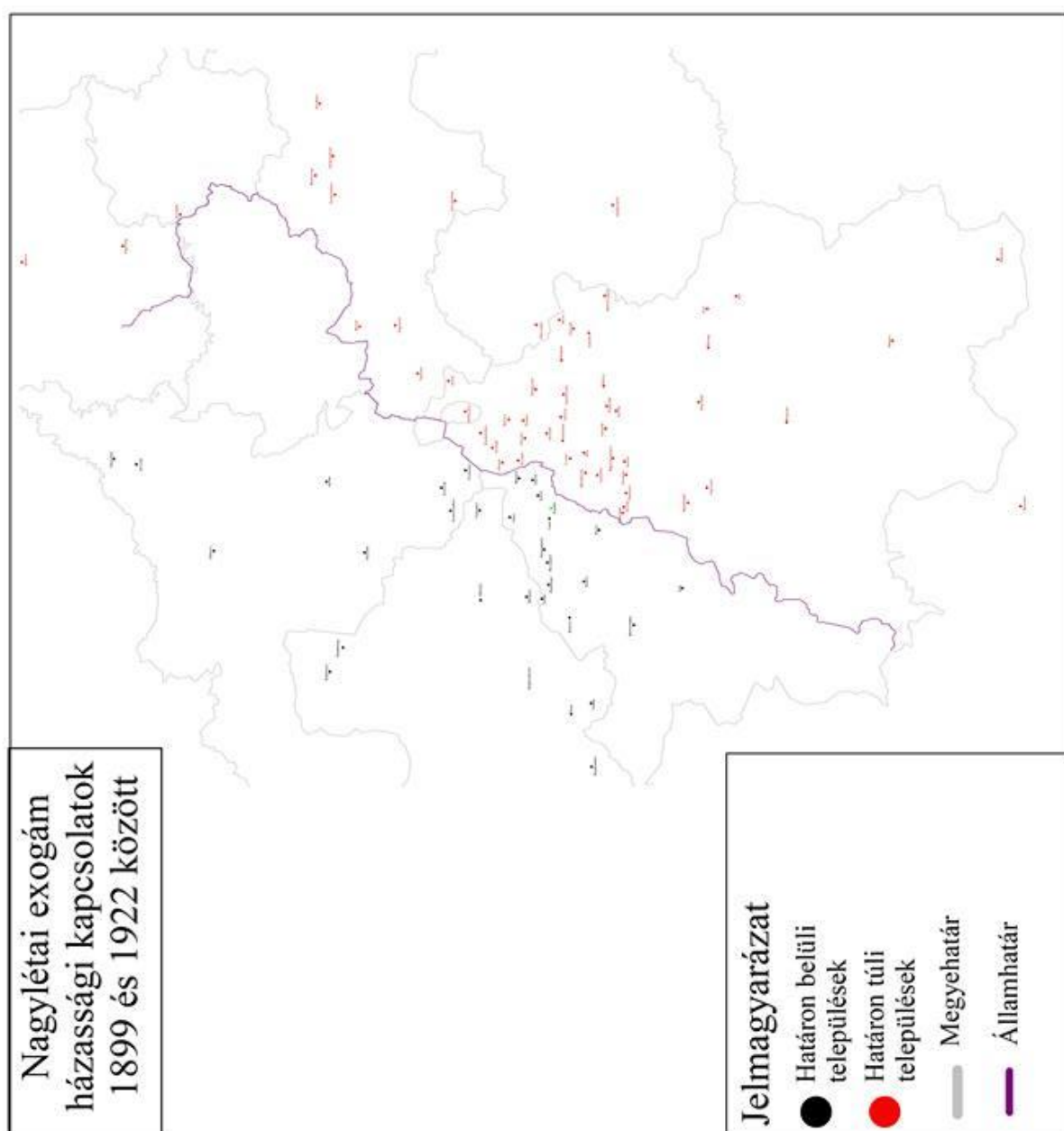
Szűts István Gergely 2010: „A szükséglakások felét menekültek kapják...” Érdekkonfliktusok és előítéletek az 1920-as évek első felének lakásügyeiben Miskolcon. *Korall* 11. 40. 114–133.

Szűts István Gergely 2011: „Kiköltözők társadalma”: a trianoni menekültkérdés ábrázolás két korabeli regényben. *Valóság* 54. 1. 21–36.

Tárkány Szűcs Ernő 1981: *Magyar jogi népszokások*. Gondolat, Bp.

Varga Gyula 1996: Az anyakönyvek mint a társadalomnéprajz forrásai. In *A társadalom néprajzi vizsgálatának eredményei és lehetőségei az Alföldön*. Szerk. Szilágyi Miklós – Szűcs Judit. Csongrád város önkormányzata, Csongrád, 51–71.

Vermes Ernő 1930: *Bihar vármegye tíz évvel Trianon után*. K.n., Berettyóújfalu.

Nagyléta község exogám házassági kapcsolatok 1899-1906					
Település	Házasságok száma	%	Határon túli település	Házasságok száma	%
Vértes	42	26,1	Tiszaújlak	1	1,3
Álmosd	11	7,1	Micske	1	1,3
Bagamér	16	9,9	Piskolt	1	1,3
Hosszúpályi	5	3,1	Szaniszló	1	1,3
Monostorpályi	7	4,3	Szentjobb	1	1,3
Pocsaj	25	15,9	Krasznabéltek	2	2,6
Debrecen	12	7,1	Keszteg	1	1,3
Újléta	1	0,6	Éradony	1	1,3
Vámospercs	2	1,2	Nyüved	2	2,6
Derecske	2	1,2	Pusztahidegkut	1	1,3
Hajdúbagos	3	1,8	Érköbőkút	1	1,3
Nyírábrány	1	0,6	Drágcséke	1	1,3
Budapest	1	0,6	Gyulafehérvár	1	1,3
Kokad	9	5,5	Tataros	1	1,3
Hajdúszoboszló	3	1,8	Losonc	1	1,3
Mikepércs	1	0,6	Horgos	1	1,3
Püspökladány	1	0,6	Bihardiószeg	24	31,6
Berettyóújfalu	1	0,6	Belényes	1	1,3
Kisvárd	1	0,6	Érmihályfalva	1	1,3
Nyírmártonfalva	1	0,6	Székelyhíd	6	7,9
Konyár	1	0,6	Értarcsa	1	1,3
Hajdúnánás	1	0,6	Csokaly	2	2,6
Sáránd	2	1,2	Munkács	1	1,3
Nyíracád	1	0,6	Nagyvárad	7	9,8
Báránd	2	1,2	Szatmárnémeti	1	1,3
Fényeslitke	1	0,6	Érselénd	2	2,6
Tetétlen	1	0,6	Érsemjén	1	1,3
Vasad	2	1,2	Érkenéz	2	2,6
Kemecse	1	0,6	Érolaszi	1	1,3
Hajdúböszörmény	1	0,6	Apátkeresztúr	2	2,6
Tapolcafő	1	0,6	Nagykároly	1	1,3
Geszteréd	1	0,6	Páptamási	1	1,3
Kaba	2	1,2	Rév	1	1,3
			Kiskereki	1	1,3
			Biharfélegyháza	1	1,3
			Mezőtelegd	1	1,3
Összesen	162	100		76	100

Nagyléta község exogám házassági kapcsolatok 1922-1929					
Település	Házasságok száma	%	Határon túli település	Házasságok száma	%
Vértes	42	16,3	Tiszaújlak	2	4,3
Álmosd	16	6,2	Micske	2	4,3
Bagamér	21	8,5	Piskolt	1	2,1
Hosszúpályi	8	3,3	Szaniszló	1	2,1
Monostorpályi	11	4,2	Bihardiószeg	11	23,8
Pocsaj	30	11,8	Székelyhíd	1	2,1
Debrecen	22	8,5	Értarcsa	1	2,1
Újléta	14	5,4	Munkács	1	2,1
Vámospércs	12	4,6	Nagyvárad	5	10,9
Derecske	5	1,9	Érsemjén	1	2,1
Hajdúbajos	2	0,7	Érkenéz	1	2,1
Nyírábrány	3	1,1	Nagykároly	1	2,1
Budapest	4	1,5	Bodonospatak	1	2,1
Kokad	11	4,2	Jákóhodos	1	2,1
Berettyóújfalu	2	0,7	Dizsér	1	2,1
Kisvárd	3	1,1	Beregrákos	1	2,1
Nyírmártonfalva	3	1,1	Petróc	1	2,1
Konyár	1	0,4	Józsefháza	1	2,1
Hajdúnánás	1	0,4	Szilágyosmlyó	1	2,1
Nyíracád	1	0,4	Szunyogd	1	2,1
Hajdúböszörmény	1	0,4	Érszöllős	1	2,1
Kismarja	8	3,3	Brassó	1	2,1
Gáborján	3	1,1	Biharmező	1	2,1
Hajdúdorog	2	0,7	Biharszentjános	1	2,1
Esztár	6	2,3	Magyarpécska	1	2,1
Büdszentmihály	2	0,7	Arad	1	2,1
Hajdúszovát	1	0,4	Mezőszabad	1	2,1
Ártánd	1	0,4	Nagybereg	1	2,1
Berettyószentmárton	1	0,4	Biharpüspöki	1	2,1
Szeghalom	1	0,4	Szalárd	1	2,1
Balmazújváros	5	1,9	Sárszeg	1	2,1
Nagykerek	1	0,4			
Darvas	1	0,4			
Bodrogkisfalud	1	0,4			
Biharkeresztes	1	0,4			
Sárospatak	1	0,4			
Nádudvar	1	0,4			
Egyek	1	0,4			
Buj	1	0,4			
Told	2	0,9			
Geszt	1	0,4			
Érpatak	1	0,4			
Sátorajújhely	1	0,4			
Szarvas	1	0,4			
Összesen	257	100	Összesen	47	100

Bagamér község exogám házassági kapcsolatok 1899-1906					
Település	Házasságok száma	%	Határon túli település	Házasságok száma	%
Nagyléta	15	18,5	Bihardiószeg	2	4,0
Vértes	6	7,4	Micske	2	4,0
Álmosd	18	22,2	Érmihályfalva	5	10,0
Hosszúpályi	2	2,4	Székelyhíd	3	6,0
Pocsaj	2	2,4	Értarcsa	3	6,0
Debrecen	4	4,8	Szatmárnémeti	1	2,0
Újléta	4	4,8	Éradony	1	2,0
Vámospércs	7	8,6	Nyüved	1	2,0
Budapest	1	1,2	Nagykároly	1	2,0
Kokad	7	8,6	Érkörtvélyes	1	2,0
Újfehértó	1	1,2	Margitta	1	2,0
Nyíracsad	1	1,2	Gálospetri	2	4,0
Mikepércs	1	1,2	Beregszilvás	1	2,0
Hajdúsámson	1	1,2	Nagyszöllős	1	2,0
Kaba	1	1,2	Szatmár	1	2,0
Makó	1	1,2	Jankafalva	1	2,0
Gyoma	1	1,2	Paptamási	1	2,0
Kisújszállás	1	1,2	Nagyvárad	2	4,0
Kerepes	1	1,2	Érselénd	3	6,0
Oros	1	1,2	Érsemjén	3	6,0
Biharnagybajom	1	1,2	Érkenéz	5	10,0
Monostorpályi	2	2,4	Érkeserű	6	12,0
			Folyvár	1	2,0
			Csokaly	2	4,0
Összesen	81	100	Összesen	50	100

Bagamér község exogám házassági kapcsolatok 1922-1928

Település	Házasságok száma	%	Határon túli település	Házasságok száma	%
Nagyléta	31	28,3	Bihardiószeg	1	4
Vértes	4	3,4	Micske	1	4
Álmosd	17	14,6	Nagyszalonta	1	4
Hosszúpályi	3	2,6	Tataros	1	4
Pocsaj	2	1,7	Érmihályfalva	2	8
Debrecen	13	13,2	Ottomány	1	4
Újléta	2	1,7	Gyapjú	1	4
Vámospércs	5	4,3	Nagyvárad	2	8
Kismarja	4	3,4	Nagyszeben	1	4
Derecske	1	0,8	Érselénd	2	8
Hajdúdorog	1	0,8	Érsemjén	3	12
Nyírábrány	3	2,6	Érkenéz	1	4
Budapest	2	1,7	Érolaszi	1	4
Kokad	5	4,3	Apátkeresztúr	1	4
Hajdúszoboszló	1	0,8	Nagykároly	1	4
Hajdúböszörmény	2	1,7	Mezőbikács	1	4
Öcsöd	1	0,8	Érkesező	4	16
Nyíregyháza	1	0,8			
Balmazújváros	2	1,7			
Furta	1	0,8			
Pilisvörösvár	1	0,8			
Túrkeve	1	0,8			
Poroszló	3	2,6			
Bikács	1	0,8			
Biharfélegyháza	1	0,8			
Nyírbéltek	3	2,6			
Biharkeresztés	1	0,8			
Nyíracád	1	0,8			
Összesen	116	100	Összesen	25	100

Kokad község exogám házassági kapcsolatok 1899-1906					
Település	Házasságok száma	%	Határon túli település	Házasságok száma	%
Nagyléta	7	23,4	Bihardiószeg	5	41,9
Vértés	1	3,1	Kéc	1	8,3
Álmosd	1	3,1	Nagykovácsi	1	8,3
Bagamér	4	13,1	Gencs	1	8,3
Újléta	1	3,1	Érmihályfalva	1	8,3
Debrecen	2	7,2	Nagyvárad	1	8,3
Monostorpályi	6	18,1	Érkenéz	1	8,3
Budapest	1	3,1	Csokaly	1	8,3
Told	1	3,1			
Tetétlen	1	3,1			
Balkány	1	3,1			
Püspökladány	1	3,1			
Esztár	2	7,2			
Hajdúnánás	1	3,1			
Balmazújváros	1	3,1			
Összesen	33	100	Összesen	12	100

Kokad község exogám házassági kapcsolatok 1922-1929					
Település	Házasságok száma	%	Határon túli település	Házasságok száma	%
Nagyléta	10	21,4	Bihardiószeg	1	33,3
Vértés	1	2,1	Szatmárnémeti	1	33,3
Álmosd	7	14,3	Értarcsa	1	33,3
Bagamér	9	19,4			
Újléta	3	6,3			
Debrecen	1	2,1			
Monostorpályi	9	19,4			
Hosszúpályi	3	6,3			
Kismarja	1	2,1			
Nagykerek	1	2,1			
Vámospércs	2	4,5			
Összesen	49	100	Összesen	3	100

Pocsaj község exogám házassági kapcsolatok 1899-1906					
Település	Házasságok száma	%	Határon túli település	Házasságok száma	%
Nagyléta	28	28,0	Bihardiószeg	20	48,7
Vértes	6	6,0	Pelbárhida	5	12,9
Monostopályi	7	7,0	Nyüved	2	4,8
Hosszúpályi	7	7,0	Jankafalva	1	2,4
Hajdúbagos	1	1,0	Szentjobb	1	2,4
Esztár	7	7,0	Nagyszántó	2	4,8
Kismarja	11	11,0	Nagybáród	1	2,4
Derecske	2	2,0	Nagyvárad	2	4,8
Berettyóújfalu	1	1,0	Érmihályfalva	1	2,4
Kokad	2	2,0	Érselénd	2	4,8
Hajdúszoboszló	1	1,0	Paptamási	1	2,4
Püspökladány	1	1,0	Élesd	1	2,4
Hajdúszovát	1	1,0	Kövesd	1	2,4
Balmazújváros	1	1,0	Érdengeled	1	2,4
Nagykerek	4	4,0			
Körösszegapáti	1	1,0			
Biharfélegyháza	2	2,0			
Hencida	2	2,0			
Biharkeresztes	1	1,0			
Tiszakeszi	1	1,0			
Füzesgyarmat	1	1,0			
Szentpéterszeg	2	2,0			
Vajda	2	2,0			
Farmos	1	1,0			
Battonya	1	1,0			
Eperjeske	1	1,0			
Nyíradony	1	1,0			
Bedő	3	3,0			
Gáborján	1	1,0			
Összesen	100	100	Összesen	41	100

Pocsaj község exogám házassági kapcsolatok 1922-1929					
Település	Házasságok száma	%	Határon túli település	Házasságok száma	%
Nagyléta	28	25,7	Bihardiószeg	8	32,5
Vértés	5	5,4	Nagyvárad	1	4,5
Hosszúpályi	11	10,7	Hegyközkovácsi	1	4,5
Esztár	9	8,8	Érkenéz	1	4,5
Kismarja	7	7,1	Szalárd	1	4,5
Debrecen	8	8,1	Bihar	1	4,5
Balmazújváros	1	0,8	Nagyszalonta	1	4,5
Monostopályi	4	3,1	Margitta	1	4,5
Marospetri	1	0,8	Siter	1	4,5
Kismarja	5	5,4	Felsőlugos	1	4,5
Kaba	1	0,8	Bogártelek	1	4,5
Gáborján	3	2,6	Nyárádszentmárton	1	4,5
Monostopályi	1	0,8	Nagyzerind	1	4,5
Konyár	2	1,7	Bánfihunyad	1	4,5
Hajdúnánás	1	0,8	Nagyürögd	1	4,5
Ártánd	1	0,8	Ralka	1	4,5
Bojt	1	0,8			
Biharkeresztes	2	1,7			
Komádi	1	0,8			
Nyíradony	1	0,8			
Hajdúbagos	2	1,7			
Gáborján	2	1,7			
Derecske	1	0,8			
Zsáka	1	0,8			
Konyár	1	0,8			
Hencida	3	2,6			
Biharfélegyháza	2	1,7			
Rakamaz	1	0,8			
Dormánd	1	0,8			
Poroszló	1	0,8			
Összesen	113	100	Összesen	22	100

Újléta község exogám házassági kapcsolatok 1899-1906					
Település	Házasságok száma	%	Határon túli település	Házasságok száma	%
Nagyléta	14	14,2	Bihardiószeg	2	100
Vértés	2	2,1			
Álmosd	1	1,1			
Bagamér	4	4,1			
Vámospércs	4	4,1			
Debrecen	6	6,3			
Balmazújváros	15	15,6			
Monostopályi	2	2,1			
Nádudvar	1	1,1			
Berzék	1	1,1			
Aldebrő	1	1,1			
Tizadob	9	9,3			
Noszvaj	1	1,1			
Prügy	2	2,1			
Tizadada	7	7,2			
Taktakenéz	4	4,1			
Tizacsege	1	1,1			
Tetétlen	4	4,1			
Egerlövő	1	1,1			
Kokad	2	2,1			
Nyírabárny	1	1,1			
Hosszúpályi	1	1,1			
Hajdúnánás	1	1,1			
Nyírmártonfalva	2	2,1			
Miskolc	2	2,1			
Földes	1	1,1			
Nyíracsád	1	1,1			
Tiszalök	5	5,2			
Összesen	96	100	Összesen	2	100

Újléta község exogám házassági kapcsolatok 1899-1906					
Település	Házasságok száma	%	Határon túli település	Házasságok száma	%
Nagyléta	12	17,3	Érsemjén	2	50
Vértés	1	1,3	Szatmárhegy	2	50
Álmosd	2	2,6			
Bagamér	5	6,6			
Vámospércs	7	9,3			
Debrecen	9	14,5			
Balmazújváros	11	15,6			
Monostopályi	3	4			
Mikepércs	1	1,3			
Biharugra	1	1,3			
Hajdúböszörmény	4	5,3			
Újfehértó	1	1,3			
Tolcsva	1	1,3			
Érpatak	1	1,3			
Kémes	1	1,3			
Kokad	2	2,6			
Nyírmártonfalva	1	1,3			
Hosszúpályi	3	4			
Hajdúdorog	1	1,3			
Hajdúszoboszló	1	1,3			
Hajdúsámson	1	1,3			
Hajdúhadház	1	1,3			
Rákospalota	1	1,3			
Tiszalök	1	1,3			
Összesen	75	100	Összesen	4	100